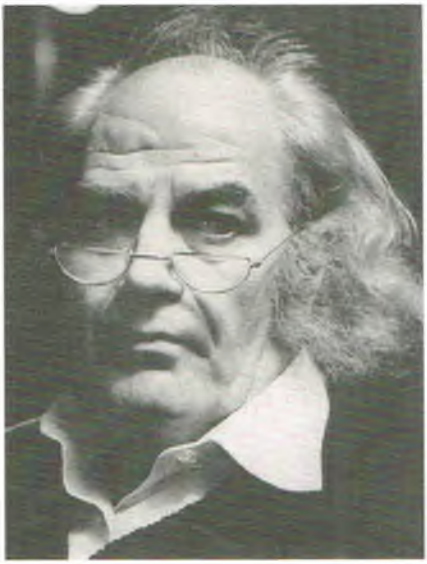
PERİKLES VE VERDİ

François Châtelet'nin Felsefesi

GILLES DELEUZE

Theoria Dizisi
BAĞLAM

PERİKLES VE VERDİ

François Châtelet'nin Felsefesi

GILLES DELEUZE

Önsöz ve Çeviren: ALİ AKAY

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 245
İnceleme/Araştırma 168
Theoria Dizisi-14

Theoria Dizisi Editörü: Ali Akay

ISBN 975-8803-38-7

Gilles Deleuze
Özgün Adı: Pèriklés et Verdi
La Philosophie de François Châtelet

Perikles ve Verdi
François Châtelet'nin Felsefesi

Çeviren: Ali Akay

© 1988 by Les Editions de Minuit
© Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Temmuz 2005
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Önsöz Basım Yayıncılık
Litros Yolu II. Matbaacılar Sitesi / Topkapı

Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 Tel-fax: (0212) 243 17 27

İÇİNDEKİLER

Önsöz / Ali Akay 7

Perikles ve Verdi
François Châtelet'nin
Felsefesi / Gilles Deleuze 51

ÖNSÖZ*

İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında, 1960'lara kadar Fransa'da egzistansiyalizm ve yapısalcılık arasında bir tür entelektüel yarış olduğunu söyleyebiliriz. Bu bir düşüncenin başlangıç koşullarını bilmek açısından önemlidir. 1960'lı yıllarda bir dönüşüm ortaya çıkıyor. Bu dönüşümün önemli noktalarından biri daha 68 öncesinde yani Fransa'da marksizmin ve Fransız Komünist Partisi'nin çok kuvvetli bir şekilde iktidara doğru ilerlediği dönemlerde ortaya çıkmakta. Diğeri ise, Fransa'da 1930'lu yıllardan kalan bir gelenek, yani Kojeve'in Hegel okumalarındaki öğrencileri ki bunların arasında Lacan var, Bataille var, Reymond Quenneau var, edebiyatçılar, psikanalistler ve filozoflar söz konusu. Bu geleneğe karşı bir düşünce ortaya çıkmaya başlıyor, belirmeye başlıyor. Bu geçişi hazırlayanlardan bir tanesi olarak Georges Bataille'ın Hegel'den Nietzsche'ye doğru bir atılım yaptığını söyleyebiliriz. 1960'lı yıllara doğru gittiğimizde bunların etkisinin yavaş yavaş kırılmaya

---

* Bu metin, MSGSÜ Sosyoloji Bölümü'nde 30 Mart, 6 Nisan 2005 tarihlerindeki konuşmaların metnidir.

başladığını göreceğiz ve bu kırılma aslında bugünkü yani son yirmi yıldır konuşulan yapısalcılık sonrası yahut da daha sonra postmodernizm diye ortaya çıkan söylemi hazırlayacak olan altyapının söylemleri meydana çıkmaya başlayacak. Bunların arasında özellikle Gilles Deleuze çok dikkat çekiyor. Bu dönüşümle ilgili olarak da 1962 yılında yayınlanan *Nietzsche ve Felsefe* kitabı. Bu kitap Nietzsche'ye başka bir açıdan bakmayı önerirken, aynı zamanda Fransa'daki 68'i anlatacak olan bir tür göçebe düşünceyi önerecek. Göçebe düşünce, çünkü 1970'li yılların başında, yani tam olarak Temmuz 1972'de Centre Culturel International de Cerisy la Salle'da yapılan bir kolokyumda ("Bugün Nietzsche?" adlı kolokyumun yayınlanış tarihi 1973 U.G.E. Burada tüm bir neslin adını okumak mümkündür: Deleuze, Derrida, Klossovski, Lyotard, Nancy, Vuarnet vs.[1]) Deleuze'ün söylemiş olduğu gibi, 68 nesli yani 68'i hazırlayan yaşam tarzı ve 68 sonrasındaki -bugün de moda olarak kuvvetli bir şekilde geri gelen- hippi hareketi ve onun yaşam pratikleri; Deleuze'e göre, Nietzsche'yle çok alakalı bir düşünce tarzını ve hareket tarzını ortaya koyuyor. Bu hareket tarzı; yer değiştirme, kımıldama üzerine kurulan bir hareket tarzı. Bir göçebelik üzerine kurulan bir hareket tarzı. Bir yerden bir yere, bir noktadan bir noktaya gidiş üzerine kurulur ve olumlu bir felsefe olarak kendini ifade eder. Ne

[1] Bütün bu isimler için Bkz. Ali Akay, *Tekil Düşünce*, 3. Baskı Bağlam Yay., 2004.

demek olumlama? Biraz önce söylemiş olduğumuz şeye bakarsak yani hegelci marksçı bakışın yerini almaya başlayan Nietzsche'nin felsefesinin olumlanma üzerine kurulması, aslında Marx'ta ve Hegel'de yadsıma/negasyon üzerine kurulu olan bir bakıştan uzaklaşmayı içeriyor. Olumlama, afirmasyon adı üstünde negasyonun tam tersi. Reddetmek üzerine kurulu, yadsımak üzerine kurulu olan dil, olumlamak üzerine kurulu olan düşünce, burada, dönüşmeye başlıyor. Bu, en önemli ögelerden bir tanesi; yadsımanın yadsıması diye adlandırılan negasyondur. Ama afirmasyon üzerine, olumlama üzerine kurulu bir düşünce ortaya çıkmaya başlıyor. Yani bu yadsıma siyasi pratikte bize şunu veriyordu; iktidar olana karşı hareket. Yani bir karşı çıkma hareketi. Yadsıma hareketi yerine iktidara karşıda duran bir şey olarak değil, ama her yerde bulunan bir olgu olarak olumlamaya uğraşmak. Bu Foucault'nun da son dönemindeki yani *Cinselliğin Tarihi* dönemindeki (1984 yılında son iki cildi yayımlandı. Tam ölümünden bir kaç gün önce) bakışıyla çok ilintili. İktidara karşı çıkmak üzere yapılan bir hareket değil -yani iktidara karşı yapılan bir hareket değil- iktidarın içinden yapılacak olan bir hareket diye bakıyor Foucault. Aynı nietzscheci olumlama gibi iktidarın içinden yapılacak olan bükülme, kırılma, kıvırma, katlanma yani- iktidarın kendi içinden bükülmesi bir olumsuzlama hareketi değil, olumlama hareketi. O anlamda Deleuze'ün Nietzsche kitabından itibaren iddiası şu; hegelci yadsımaların değil olumlamaların felsefecisidir Nietzsche.

Olumlayarak ilerler. Nietzsche'nin ebedi dönüş yahut bazen "bengi dönüş" diye çevrilen kavramını, bir tür geçmişteki olumlamaların geri gelmesi olarak anlamak lazımdır. Bununla birlikte ebedi kavramı her şeyin geri gelmesi olarak değil, sadece olumlananların geri gelmesi olarak anlaşılmaya başlıyor burada. O bakımdan 1962'de *Nietzsche ve Felsefe* içindeki bir bakışla 80'lerin başındaki Foucault'nun iktidara bakışı arasında paralellikler bulmak mümkün[2]. Olumlama, üzerine gitme yadsıma yerine içsellik kazanmaya başlayınca başka türlü bir siyasetle karşı karşıya kalınıyor. 68'in pratiğinin siyasetinden çıkılmaya başlanmış burada ve bu geleneksel 19. yüzyıl anlamındaki politika -ki hâlâ bunun uzantılarını burada görmek mümkün; Türkiye'de özellikle çok kuvvetli bir şekilde- iktidardaki ne yaparsa onun tersini iddia etmek, reddetmek, eleştirmek bir tür siyasi pratik. Belirli bir fikir ve pratik düzenleme içinden politikaya bakış başka bir pratik. Çünkü bir düzenleme içinden baktığınız zaman belirli konularda, karşı çıktığınız alanda, iktidarda bulunan gruplarla aynı fikirde olma ihtimaliniz var, ama klasik politika marksist ve hegelci bakış buna ihtimal vermeyen bir bakışı getiriyor beraberinde. Çünkü orada başka bir kavram çıkıyor karşımıza, Althusser'den gelen bir kavram bu: Eklemlenme[3]. Eklemlenme olumlama demek değil,

---

[2] Bunun için yine Bkz. *Tekil Düşünce,* Bağlam yay. 2004

[3] Althusser Balibar ile birlikte yazdıkları kitapta *Lire Le capital, 1* (Kapitali Okumak) Marx'ı liberal iktisatçıları okurken ikili

başka bir şey. İttifak yani. Belirli noktalarda birleşmek başka bir şey. İttifak bir beraber olma hali, beraber ortak bir şekilde yaşama hali, ama birbirlerini tolere ederek yaşama hali. Burada kuvvetli ayrımlar birbirlerine hoşgörü göstermek zorunda olarak ittifaka katılıyorlar. Bu, siyasette çok gözüken bir şey; yani birden çok partili koalisyonlarda bu hoşgörü zorunluluğu çıkıyor. Bir strateji bu, yani taktik değil. İkisi ayrı şeyler. Çünkü başka bir Fransız Michel de Certeau bu ayrımı yapıyor[4]. Çok da ilginç bir ayrım tabii. Strateji uzun bir vadeyi içeren bir şeyken(mümkün olabilecek güçler ilişkisinin ilişkilerinin hesabı; burada hesap ileriye dönük ve tümünü ele geçirmek üzere, kendisinde, kendisine has olanda yapılan bir hareket)[5] taktik ise, anı anına yapılan bir şey (ancak ötekinde yapılabiliyor, kendisine has olanda değil, tamamına sahip olamadan tamamını ele

---

bir okumadan geçirerek, süzerek okumanın doğru olacağını iddia edip, görülen ve görülmeyen arasındaki ilişkiye değiniyor. Bu ilişkide de görünenin görülmeyen kısmının görülenin dışında değil içinde olduğu saptamasını yapıyor; yani, görünenin gölgesi onun dışında değil, içindedir. Buradan itibaren kitabın ilerideki sayfalarında Althusser ve Balibar eklemlenme kavramına geliyorlar. *Gliederung* (Almanca olarak) yani Jacques Ranciere'in okumasına dayanarak, diyorlar ki, bir üretim ilişkisinin tarihi devamlılığından çok aynı burjuva toplumunda eklemlenmesinden bahsetmek daha doğru olacaktır

[4] Bkz. Michel de certeau, *L'İnvention du Quotidien,* 1. Ars de Faire, Gallimard, 1990.

[5] Certeau. *a.g.e.*, s.xıvı..

geçiremeden yapılan kısmi bir hareket). Strateji öngörülen, hesaplanan ve ileriye doğru teleolojik bir bakışı ilgilendiriyor. Halbuki taktikte anı anına üstün bir şekilde karar alma mekanizması var. İşte burada olduğu gibi ittifaklar, eklemlenmeler de yapıldığı zaman stratejik bir hareket var, yani teleolojik bir hareket var. Önceden ileriyi gören bir hareket var. Halbuki olumlama üzerine -hoşgörü üzerine değil- siyasi bir pratikte bir düzenleme içine girildiğinde kesişmeler var. İttifaklar değil kesişmeler var. Kesişme belirli anlarda belirli konular üzerine birleşme demek. İttifak veya eklemlenme ise hoşgörü üzerine birbirini kabul etme demek. Genelde birincisi daha çok konuşulan bir konu. Türkiye'de birçok yerde de; İslam-laiklik hoşgörü üzerine, farklı dini gruplar hoşgörü üzerine; yabancılar, göçmenler, yereller hoşgörü üzerine... Bütün bunlar hoşgörü üzerine eklemlenmelerle çalışan sistemler. Sistem diyebiliriz buna, çünkü kendi kültürüyle başkasının kültürünün cemaat kültürü olarak, toplum kültürü olarak ayrı olduğu varsayımından yola çıkıyor ve hoşgörüye yaslanmaya çalışıyor. Mesela bundan on sene önce Türkiye'de çok tartışılan Medine Vesikası. Ali Bulaç'ın tartışmaya açmış olduğu Medine Vesikası, İslam'ın egemenliğinde diğer dinlerle ortak bir pakt yapılabileceğini ve bunun bir kontratla işleyen bir süreçte cemaatlerin birbirleriyle hoşgörü içinde yaşayabileceği üzerine Ali Bulaç'ın postmodern diye adlandırdığı bir beraberlik düşüncesi vardı. Bu hoşgörü üzerine kurulu bir sistematik bakış. Yahut Osmanlı'yı tarif ederken çok

kullanılan bir şey; "hoşgörülüydü". İşte gayrimüslimler için de; "rahatça yaşalardı". Bu ittifaklar hoşgörü ve eklemlenme üzerine kurulur. İmparatorlukçu bakış diyebiliriz. Ama stratejiler var burada ve herkes biliyor ki Tanzimat reformlarında eşitlik, musavat ilkesi kazanılmıştı; her bir milletin ayrı mahallesi, ayrı din adamı, ayrı kıyafetleri var yani aynı renkte elbise giymek bile yasak, hoşgörüde. Hoşgörünün modern hali ise asimilasyon. Herkes artık ayrı olmayacak, ama tek model üzerinden gelişecek ve kendini kuracak. Bir düzenleme içinde insanların kendilerini kurmaları mümkün. Hepsinde düzenleme var, ama bu düzenleme modern epistemenin düzenlenmesi. İmparatorlukçu episteme yerine hoşgörü yerine modern episteme birleşmeyi öneriyor. Hoşgörü yerine birleşmenin yeniden hoşgörüye dönüşmesi modernitenin kriziyle başlayan bir şey. Yani Ali Bulaç'ın Medine Vesikası yeniden hoşgörüye dönmenin ihtimali üzerine düşünülen bir şey. Çünkü hoşgörünün kendisi, ayrılmış cemaatleri ayrı ayrı dini ve etnik -yani laik cephe, Alevi cephesi, Sünni cephesi yahut Kürtler vs.- gruplar arasında tabii burada yaşayan Rumlar, Müslümanlar, Ermeniler, Keldaniler, Süryaniler... bütün bunların Ali Bulaç'taki bakışta dini öge üzerinden hoşgörü kurma istencini görmek mümkün; etnik bakışta değil dini bakışta, Medine Vesikası önermesinde. Ama Alevi söyleme bakıldığında hoşgörü lafıyla karşı karşıya kalacağız yahut da beraber yaşama diye adlandırılan -Alain Touraine bir tane kitap da yaptı öyle *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*- şey ise ayrılıkları-

nı, farklarını koruyarak nasıl yan yana gelebilecektir, cemaatler bir bütün halinde. Ama burada hoşgörünün geri gelmesi yani imparatorlukçu bir epistemenin, modern epistemenin sonrasında tekrar geri gelmesinin nedenlerinden bir tanesi, aslında, çatışmalar; kimlik çatışmaları.

Dönersek negasyon -reddetmek- ve olumlama meselesine, burada şunu görmek mümkün; dedik ki eklemlenmeyle ayrı şey olumlama siyaseti, çünkü kesişme üzerine kurulu. Buradan itibaren bu düzenlemenin Deleuze'de nasıl geliştiğine bakabiliriz. Düzenleme bir yatay ve dikey eksen içinde. Düşünürsek bunu; bir yanda 1975 yılında Guattari'yle birlikte yazmış oldukları *Kafka Minör Bir Edebiyat İçin* adlı kitabın başında Hjemslev'den aldıkları iki kavramla örtüşüyor. İfade planı ve içerik planı. İfade planı ve içerik planı şu: Düşündüğünüz zaman bir üslupla anlatılan şey arasındaki fark ifadeyi ve içeriği oluşturuyor. Ve Hjemslev bunların birlikte işlediğini iddia eden bir dilbilimci. İçerik ifadeden ayrı değildir. Çünkü anlatılanla anlatım biçimi beraber işleyen şeyler. Yani edebiyatta da, plastik sanatlarda da örneklerini verebiliriz. Yani bir yazar yazdığı biçimle yazdığı konu içinde birlikte işleyen bir yenilik yapmak zorunda. Bu demek ki, çok yeni bir konuyu klasik bir üslupla yazamazsınız. Episteme değiştiği andan itibaren, bir yaratı, bir yenilik yapılmaya başlandığı andan itibaren, o yaratının kendisi hem konuda hem de üslupta, içerikte olmak zorunda. Yani, o anlamda, ifade ve içerik planı ayrı ayrı işleyen şeyler değil birlikte işleyen şey-

ler ve bir düzenleme içinde oluşuyor. Bunun yanında iki kavram daha söylemek lazım. Sözce ve sözcelem. Foucault *Bilginin Arkeolojisi*'nde sözcenin ne olduğunu anlatırken "Fransız daktilo makinesinin üzerindeki harflerin yan yana gelmesi de bir sözcedir" diyordu: "a, z, e, r, t". Yan yana gelen -içinde harfler de olabilir diyor Foucault- kelimeler ve fiilden oluşan bir önermenin kendisini sözce diye adlandırıyor. Bir sözcenin öznesi var: "Ben okula gidiyorum." sözce öznesi "ben"dir. Bir de sözcelem öznesi var. "Deliler tımarhaneye" mesela. Deliler tımarhaneye'deki sözcelem öznesi eylemin kendisi. Delilerin tımarhaneye gitme zorunluluğu. Burada gramerdeki özne değil eylem özne haline geliyor. Halbuki öznenin bir sözce özne olması gramer kurallarına ait bir şey. "Ahmet okula gitti." Ahmet burada özne. "İşçiler grev yaptı." İşçiler, kolektif özne. "Devrimciler dağa çıktı." Devrimciler özne. Ama eylemin kendisiyle özne aynı özne değil. Birinde eylemin kendisi özne, öbüründe eylemi yapanlar özne oluyor. Bu dilbiliminde yapılan ikili ayrım ve çok önemli bir şey Deleuze açısından. Yani bütün bir postyapısalcı felsefe açısından. Bir düzenliliği oluşturan şey o halde ifade planı, içerik planı, sözce öznesi ve sözcelem öznesi. Diğer yanda bir düzenlemeyi oluşturan ve bütün bu eylemin içinde yer alan beden var -bedenin kendisi-. Ona da bedenin makinasal düzenlemesi adını veriyor. Beden mekanik olarak değil makinasal bir şekilde düzenleniyor. Ne demek bu? "Mekanikle makinasal arasındaki fark nedir?" diye sorarsak; mekanik olduğu zaman bir şey,

her bir hareket bir sonraki hareketi içindeki her ögeyi içine alarak işleme koymak zorundadır. Yani mekanikte bir şey bir şeyi ittiği zaman öbürü kımıldar. Hareketin kendisi değdiği her ögeyi işin içine sokar. Makinasalda ise her bir öge her an işlemek zorunda değil, yani en karikatürel bir şekilde bir motor tamiri sırasında bir vidanın çıkarılması motorun işlemesini engellemiyorsa eğer bu makinasal bir şey. Komedi filmlerinde olduğu gibi; elinde bir tane vida kalır adamın, motor çalışmıştır. Gerek yok artık yeni bir ögeye. Mekanikte ise o ögeye gerek var. Makinasal mekanikten daha kompleks bir şey. Bedenin makinasal düzenlemesinde ise bir kavram çıkıyor karşımıza yine. Çünkü Deleuze "her zaman için felsefe yapmak kavramlar yaratmaktır" diyordu. Bir kavram daha geliyor. "Organsız beden". Yani bir bedenin organlarının bir organizma gibi değil ayrı ayrı çalışması üzerine kurulması. Böbreklerinden birini çıkarttığınız zaman beden devam ediyor yaşamaya. Yahut bugünkü teknolojiyle yeni bir böbrek taktığınız zaman, yeni bir ciğer taktığınız zaman, yeni bir kalp taktığınız zaman diğer organlar çalışmaya devam edebiliyor. Makinasal bir şey bu mekanik değil. Yani makine insan kavramı, 18. yüzyıldan beri var. Bedenin makinasal düzenlemesinin ifade ve içerik planıyla birlikte bir düzenlemeyi oluştururken, bu sefer Nietzsche'ye değil Spinoza'ya başvuracak Deleuze ve Guattari. Eylemler ve duygulanımlarla işleyen bir düzenlemenin içinde iki kavram daha ortaya çıkıyor; aksiyon ve passion, eylemler ve duygulanımlar ve bunlar da

bir yandan olumlamayı yani arzuyu ortaya çıkaracaklar; yani, bir eylem, aksiyon olumlandığı zaman arzuyla birlikte neşeyi verecek. Olumlanan şey neşeli bir şey çünkü hem Spinoza ve hem de Nietzsche için. Ve aksiyonlarda ise yani tutku olduğunda duygulanımların tutkuyla işlediği zaman ismi üstünde vücut neşeden kaybedecek ve üzüntüye, hüzne dönüşebilecek. Tutku pasiflikle alakalı -passion-. Aksiyon olumlanan, passion pasif hale getiren bir hareket Spinoza'da. Ve bütün bunları oluşturan da -demin söylemiş olduğum- duygulanım kavramı. Yani bedene etki veren, etki alan; bedeni oluşturan, -hem alarak hem vererek- geçişi sağlayan duygulanımlar. Düzenleme bunlarla yapılan bir şey. Kesişildiği anda -eklemlenme yerine kesişme- bütün bunların bedende bir düzenleme içinde oluşan hareketi bize veriyor. Bu hareket vücuda etki yapıyor, vücut yahut beden makinasal bir şekilde kendini düzenliyor. Tutkular, arzular ve eylemlerle çalışırken dikey çizgiye girdim kaçış çizgileri burada oluşturuyor. Bir oluş haline giriyor, yani Deleuze'deki minör oluş, kadın oluş, moleküler oluş, fark edilmez oluş gibi oluşlar kaçış çizgileriyle birlikte yersizyurdsuzlaşma hareketi ortaya çıkıyor. Aksiyon, passion, eylem bir makinasal hız içinde bir yersizyurdsuzlaşmaya girebiliyor bir düzenlemenin içinde; bu, geri çekiliyor, kabuğuna dönüyor, geçmişe dönmeye çalışıyor, nostalji içine girebiliyor, arzu kaçmaya değil toplanmaya doğru düzenleniyor ve yeriniyurdunu bulma hareketi yeniden karşımıza çıkıyor. Bütün bunlar bir düzenleme içinde gelişiyor-

lar. Örnekleyeceğim şimdi. Bir sanatçının yaptığı çalışmada öncelikle bir eylem var, bir olumlama anı yani yaratıya doğru giden bir sanatçı. Yaratıya doğru giden sanatçıların kullandığı hem bir içerik hem bir ifade planı yani nasıl yazacak, neyi yazacak; nasıl gösterecek, nasıl çizecek ve neyi gösterip, neyi çizecek yahut neyi yerleştirecek yahut neyi film haline getirecek... Mesela Amerikan sinemasında -yahut sinemanın hepsinde, iyi sinemada- sanatlarda olduğu gibi bir konuyu göstermekle o konunun hangi imajlarla gösterileceği bu içerik ve ifade planını oluşturan bir şey. Diyelim ki genç işsizleri gösteren Passollini'nin *Mama Roma* filmini ele alalım. Nasıl gösterecek? Bir düzenleme içinde gösterecek. İtalyan sinemasının neo-realizmiyle popüler komedi sinemasının içinden geçen bir düzenlemeyi buraya çekerek, bir yandan İtalyan toplumu ve sanat tarihini ele alıyor, *Mama Roma*, Andrea Mantegna'nın 'İsa' tablosuyla oradaki genç çocuğu kamera içine sokuyor, sonuna doğru, yani ölen İsa ve ölen genç serseri delikanlı, Ragatia, annenin, Mama Roma'nın oğlu -aynı zamanda Roma anne çünkü- fahişe anne Meryem aynı zamanda kutsal fahişe Meryem kutsal anne Mama Roma genç delikanlı biraz serseri, biraz gerizekalı bir çocuk. Başka bir kasabanın yahut oradaki bir yerin genç bir kızıyla -kız da fahişe- onunla ilişkisi üzerine film ilerliyor. Maria Magdalena çıkıyor karşımıza, yani İtalyan Rönesans kültürünün ressam Andrea Mantegna'sı bütün bir Hıristiyan mitolojisi ile karşı karşıya bırakıyor bizi. Kutsal babanın oğlu İsa, an-

nesi Meryem ve Magdalena kutsal fahişe aynı zamanda Meryem. Bütün bunların içinde bize yarı komedi yarı neo-realist görüntü verdiği zaman, Passollini'de içerik planı ve ifade planı birleşiyorlar. Nasıl gösterecek, neyi gösterecek? Francis Bacon'a gelebiliriz; onun 'Papa' resmini örnekleyebiliriz[6]. Yine Roma ve papalık kurumu. Örnekler yığınla vardır. Günümüzde Papa 16. Benedict de bunun bir devamıdır.

Bu düzenleme içinde gene Mama Roma'yı düşünürsek çocuğun kasabadan şehre gelmesi, şehirde annesini bulması bir ikili hareket içinde gelişiyor. Kasabadan çıkan çocuğun yersizyurdsuzlaşmasıyla bir çizgi içine girdik. Anneyi bulmasıyla birlikte yeniden bir yereyurda dönmesi arasındaki ikili hareket, beraber işleyen bir hareket. Yani kaçış çizgileri her an yeniden toparlanmak üzere yapılan hareketler. Bu mutlak özgürlük üzerine kurulu bir şey değil. Burada da Hegel'in Marx'ın negasyon fikrinden uzaklaşıyoruz. Tinin mutlak hale gelmesi; son an, bütünleşme yani Hegel'deki sentez fikri ve Marx'taki komünist toplum fikri bir mutlaklık üzerine kurulu. Baskıdan özgürlüğe geçen bir hareket. Sistematik hoşgörü ve eklemlenme zihniyetinde ister imparatorlukçu olsun, ister modern olsun, isterse de hoşgörü üzerine kurulu postmodern olsun burada bir yerden bir yere geçiş var. Marksizmin en temel kavramlarından bir tanesi geçiş kavramı transizyon, transition. Kapitalizmden

---

[6] Bunun için Bkz. Gilles Deleuze Fransiz Bacon Logique de la sensation, Ed de la Difference, 1981

sosyalizme, feodalizmden kapitalizme hep geçişler var. Köle, serf, özgür emekçi bunlar düz çizgisel bir şekilde ilerliyorlar. Verdiğimiz örnekte ise anı anına yapılan bir hareket var, yani bir anda köyünden koparken yersizyurdsuzlaşma vektörü, çizgisi oluşurken hemen gittiği yerde yeniden yeriniyurdunu bulma hareketi var. Anneye dönüş. Annenin yersizyurdsuzlaşmış halinin çocukla yeniden kesiştiği an. Burada her türlü şeyden bahsedebiliriz. İktidar; anne. Çocuğun üzerindeki hakimiyeti, ebeveyn hakimiyeti. Annenin fahişeliği. Bir tane daha yersizyurdsuzlaşma, kaçış çizgisi. Çocuğa bunu tekrar söylememesi, yalan söylemesi tekrar yeriniyurdunu bulma. Yani vektörler her an dinamik bir şekilde işliyorlar. Bir yerden mutlak bir başka yere geçiş değil her an değişen bir hareket var. Tıpkı organsız bedendeki -Antonin Artaud'nun kavramında- organların bir organizmaya dönüşmemesi gibi. Bu hareket sürekli bir yerden bir yere geçiş değil, ama sürekli bir şekilde her an yer değiştirme, kaçışın yeniden geri gelmesi, toprağa yeniden bağlanma, dile yeniden bağlanma, anneye dönme, ödipe dönme bütün bir hareket neredeyse aynı anda oluyor. Bir süre içinde oluyor. Deleuze'ün başka bir yaslandığı filozof Nietzsche ve Spinoza'dan sonra Bergson, *süre* içinde bunlar yersizyurdsuzlaşıyor veyahut yeniden yeriniyurdunu buluyor. Organsız bedende organlar bir organizma oluşturmadıkları vakit bunun başka ifadesi bir düzenleme içinde her bir birim özerk değildir ama ayrı ayrı çalışabilir. Çünkü burada bir şey daha çıkıyor karşımı-

za; otojestiyoncu marksizmin yahut özyönetimci marksizmin -Yugoslavya örneği olsun yahut anarşistlerin otojestiyon kavramı olsun- özerkliğin bir düzenleme içinde olmayacağı çünkü her organ özerk olabilir, her birim özerk olabilir...

1950'li yılların Amerikan resim eleştirisinde Clement Greenberg'in 'sanatın özerkliği' kavramına gidebiliriz, ama asıl burada önemli olan şey özerklik değil, bunların ayrı ayrı işlerken bir düzenleme içinde kalması. Bu özerklik demek değil çünkü. Ama organizma merkeziyetinde birleşme imkanını da ortadan kaldıran bir düzenlemeden bahsediyoruz. Hepsini örgütleyen total veya totaliter bir organizma organsız bedenden ayrı bir şey. Her bir kaçış hareketinin bir düzenleme içinde toparlanması söz konusu ve ayrı ayrı iki tane kavramın da bizi karşı karşıya bırakması söz konusu. Birincisi yukarıda söyledik "oluş", ikincisi ise passionlarla ilerleyen yani tutkularla ilerleyen yeniden yerini yurdunu bulma hali. Ve bütün bunlar zorlama hareketler olmadan -bu da önemli bir şey çünkü Deleuze'ün Sorbonne'dan sınıf arkadaşı olan François Châtelet ile kesiştiği bir yer- kendi doğallığı olduğu zaman ilerleyebiliyor, zorlandığı zaman tıkanıyor. Yani bir şeyi zorla yapmanın imkanı yok. Hani derler ya "zorla güzellik olmaz" o Châtelet'nin felsefesinde olan bir şey. Zorlamalarla doğallığın gücünden uzaklaşılmaktadır. Yani moleküler oluş, kadın oluş dediği şey. Minör oluş... Minör oluş dediğimiz zaman ismi üstünde minör, 'azınlık' diye de çevrilebili-

yor. Bir tür etnik, dini, cinsel kimlikle alakalı, ancak minör oluşun kendisi, bir minör gibi olmak değil.

'Oluş' ne demek? Kadın kıyafetine bürünmek, kadın gibi olmak, bir erkeğin kadın oluşu, kadın gibi davranmasından geçen bir şey değil. Bir Fransız'ın Cezayirli olması demek değil. Bir Türk'ün Kürt olması, Rum olması demek değil, yani azınlık oluş, minör oluş gidip bir Rum lokantasında içki içmek demek değil. Rumca şarkı dinlemek değil yahut Rumca öğrenmek de değil yahut Kürtçe konuşmak da değil azınlık oluş. Minör oluş tersine majör olanın içinden geçen bir şey. Yani minör gibi yapmak değil, kadın gibi yapmak değil, Türkçe gibi konuşmak değil yazmak değil ama kendi hakim kimliğinin içinde bir tür yarık açmak demek. Kendi hakim kimliğinin içine öbürünün hareketini yerleştirmek demek. Kıyafet değiştirmek, dil değiştirmek değil, kendi kıyafetinde, kendi dilinde yabancı gibi olmak demek. Yani Deleuze'ün kendi ana dilinde bir yabancı gibi konuşmak dediği şey, ama kendi ana diliyle, kendi kimliğiyle alakalı bir hareket bu. Öbürünün kimliğiyle veyahut da diliyle değil. Azınlık yahut minör olma hareketi kendi içinde yabancı hale gelmek demek. Yabancılaşma demek değil, yani bir adım daha Hegel ve Marx'tan uzaklaşıyoruz, yabancılaşma değil, kendinden uzaklaşma değil kendini başka bir düzenlemeye sokmak demek. Düzenlemenin değişmesi demek. O halde azınlık oluş doğal bir hareket olarak yapılan bir oluş. Zorlayarak yapılan bir şey değil azınlık oluş. Eğer ben x kültürdeysem ve x1 kültüre hayranlık du-

yuyorsam onun gibi yapmak, onu taklit etmek, kendimi ona dönüştürmek minör oluş demek değil. Çünkü burada yersizyurdsuzlaşmanın zorlandığı hareket var. Zorlamayla yapılan bir şey yersizyurdsuzlaşma demek değil, taklit etmek demek. Minörlüğü, kadını, fark edilmezliği -neyse o kavram- model almak demek ve Deleuze'de modeller her zaman için çok platoncu ve yaratma eylemini kısıtlayan klişeler. Bir ressam diyor resim yapmaya başladığı anda karşısındaki beyaz tuval üzerinde hiçbir şey olmasa bile kafasında o beyaz tuvale koyacağı klişeler var. Bu klişeler modeller olarak yaratıyı destekleyen değil engelleyen hareketler olarak çıkıyor karşımıza.

Kadın oluş 1970'li yılların feminist hareketinden gelen bir şey burada. Yine o hegelci marksist kavramları düşünürsek 60 ve 70'li yılların Fransa'sına bakmak lazım ve o her bir kavramın bir bağlam içinde oluştuğunu düşünmek lazım. Feminizm, kadın kimliği üzerine kurulu bir hareket ve 70'lerin Fransa'sı içinde eğer demokratsanız kadın hareketini desteklemek zorundasınız. Çünkü ilerici bir hareket, çünkü özgürlüğe doğru taşıyan bir hareket, ama kadınların 70'lerdeki özelliği şuydu; genel işçi sınıfının özgürlüğü değil -bu soyut bir kavramdır- kadın kendi kimliğinde soyut olmaksızın kendini özgürlüğe doğru götürecek olan hareketin içinde yer almak zorundadır. Kişisel olan kolektiftir. Yani bir özgürlük teması çıkıyor karşımıza, ama kimlikli bir özgürlük teması çıkıyor ve kimlikli bir özgürlük teması olarak paylaşım imkanlarını da kısıtlayan bir hareket olarak çıkı-

yor. Yani bir kimliğin tek başına özgürleşmesi diğer kimliklerle paylaşımı değil; çatışmayı ortaya koyan bir hareket. Yani beraberlik benle beraber olanlarla beraberlik demek. Ötekileri her zaman için dışlayan bir hareket. Kadın örgütü de öyle bir hareket olarak çıktı ve 1990'lı 2000'li yıllarda etkisini yitirdi bu yüzden. Heyecanını yitirdi en azından veyahut dönüşüme uğradı, farklılık üzerine kurdu kendini.

Kadın hareketi, erkek kimliğiyle hesaplaşırken erkek kimliğini kadının üzerine oturtmak, iktidarı almak üzerine kuruluydu. Bugün hâlâ bazı feminist bakışlarda bu var. Bir örnek vereyim: Sergide daha çok erkek varsa niçin kadınlara daha çok yer verilmiyor. Mecliste daha çok erkek varsa niçin kadınlara yer verilmiyor... Burada bir tür istatistik söz konusu. Kaç kişi var? Bu ortamda Deleuze ve Guattari'nin baktıkları şey bir kimlik politikası; içine kapanarak kendisini karşı çıktığı diğer özneyle -erkekle- özdeşleştirerek, -çünkü kadınlar erkek gibi giyinmeye uğraştılar, saçlarını kestiler, sert davranmaya çalıştılar, küfürlü konuşmaya başladılar,- erkek imajı üzerinden kadını kurmak üzere olan bir hareketti 70'lerin başında. 80'lerin ikinci yarısında tamamen değişti bu. Daha feminen bir feminist hareket çıktı. Buna göre, makyaj yapmak yanlış bir şeydi, iyi giyinmek yanlış bir şeydi, kadın gibi davranmak, konuşmak yanlış bir şeydi. Hepsi erkek öznesi üzerinden kadını kurmak üzere söylemlerini geliştirdiler. Kadın oluş birazcık bu harekete başka türlü bakmak üzerine kurulu bir konsept. Kadın olmaktan ya da erkeğin kadın olması

-kadının erkek olması aynı zamanda- üzerine kurulu olmaktan çok, "oluş" ismi üstünde, bir kaçış çizgisi içinde bir yersizyurdsuzlaşma içinde anlaşılacak olan bir hareket. Dolayısıyla ne kadını kadın ne de erkeği erkek haline sokacak olan bir hareket. Tam tersine ikisini ikili bir değişime sokan bir harekettir. Başka bir örnek verirsek, *Diyaloglar* kitabında Deleuze ve Parnet konuşmalarında bal arısı ve orkideden söz ediyorlar. Aynı kadın oluştaki gibi yahut azınlık oluştaki gibi. Biri diğerine polen taşıyor öbürü alıyor ve bal arısının getirdiği polen ile orkide kendini değişime sokuyor ama aynı zamanda bal arısı da aynı değişime giriyor. Oluş ikili bir kapma ilişkisi. Biri diğerine dönüşürken öbürü de dönüşmeye başlıyor. Yani bu bir model değil; dönüştürme, değiştirme ama ikili dönüştürme ve değiştirme üzerinden kurulur. Zorla olacak bir şey değil. Eğer yapılabiliyorsa yapılacak bir şey yoksa yapılamayacak bir şey. Yani kadın hareketini değiştirmek için, ben kendi kendimi zorlayarak bir kadın haline sokarsam hiçbir şeyi değiştirmez bu, beni travesti yapar. Travesti örneği öyle bir örnek. Yahut da Kürt aksanıyla konuşmak yahut da Kürtçe konuşmak... Önemli olan şey birindeki bir ögeyi alıp kendi kimliğini o ögelerle bozmak ama bunu doğallık içinde yapmak veya bir üslup içinde yapmak. Yani nasıl ki bir düzenleme var diyoruz ve bu düzenleme içinde bütün bu saydığımız kavramlarla bir yerden bir yere doğru bir değişim geçiriliyor ve kesişmeye giriliyor, o kesişme anında alınan doğal hareketlerdir. Yani klasik anlamda oynayan tiyatrocu değil doğallığı

oynayan tiyatrocu. Düzenleme hepsinde var, ama düzenleme doğallık ve zorlama içinde de gelişebilir. Eğer bir kadını oynuyorsa aktör kadın sesi çıkararak, kadın gibi konuşarak bir rol icra ediyorsa orada zorlama oluyor, ama kendini oynuyorsa o sırada burada zorlama yok. Ya da şu örneği verebiliriz; bu sene Fransa'da bir film çıktı. Bir romandan uyarlanan bir film. Eski Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ı bir tiyatro ve sinema aktörü oynuyor, Michel Buquet. Michel Buquet, Mitterrand'a benzemiyor yani fiziksel açıdan benzemiyor ama filme bakan herkes Michel Buquet'ü izlerken onda Mitterrand'ı görüyor. Kendini oynarken Mitterrand'ı oluşturuyor. Mitterrand gibi yapmamış, kendisini oynarken Mitterrand'ı gösterecek bir aktörlük icra ediyor. Doğallık bu. Başka bir örnek verelim.

Hayvan oluş dediğimiz, havlamak demek değil, miyavlamak demek de değil, hayvansı bir güdüyü kendi içinde duymak demek. Yani kedi oluş dediği zaman... bir film geliyor şimdi aklıma, bir cinayet filmi, başroldeki kadın genç sevgilisiyle planlayıp kocasını öldürüyor, bir de kedisi var. Kedi orada baş figür. Kadın kocasını öldürüyor. Genç sevgilisi cinayete karışmış değil, ama ölen kocanın bedenini yok etmekle yükümlü. Yolda yakalanıyor çünkü kadın ihbar ediyor adamı polise. Adam geriye kaçtığında kadın onu hapsediyor kedinin olduğu odaya. Hayatının sonuna kadar artık orada yaşayacak veyahut da teslim olacak. Kedi oluş bu. Kedinin odasına mahkum oluyor. Kedi gibi davranmıyor ama filmin son sahne-

sinde kadının elleri kedinin başını okşar gibi adamın kafasını okşuyor. Burada bir kedi oluş dediğimiz şey kedinin fonksiyonuna inen bir adam, kediye benzemiyor. Kendi dünyasındaki değişimi kediden alarak yaşamak. Hiçbir ötekine benzeme unsuru yok bu oluşlarda. Tam tersine hem kendini hem ötekini değiştiren bir hareket. Kafka en güzel örnek, Deleuze'den bir örnek... Kafka'nın dili...

Travestilerde kadın gibi olan bir erkek var karşımızda. Kadın gibi olan biri var, tabii ki her şeyiyle erkek ama kadın gibi olmaktan geçen bir şey yani "gibi olmak"tan geçen bir şey. Çünkü ne yapıyor travesti? Peruk takıyor yahut uzatıyor saçlarını. Kadın gibi makyaj yapıyor, kadın gibi etek giyiyor, kadın gibi çorap giyiyor, kadın gibi ayakkabı giyiyor, kadın gibi yürümeye çalışıyor, kadın gibi hareketler yapıyor ve kadın fonksiyonunu icra eden harekette bulunuyor. Burada tamamen kadınlık var ve zorlama kadınlık var. Ellerinden, sesinden, gırtlağından, her yerinden erkek olduğunu görüyorsunuz. Hayır, travesti olmak değil, hiç kıyafet değiştirmeden kadın hissiyatına girmek kadın oluş. Çünkü hissiyatlarda toplumsal kültürün oluşturduğu hissiyatlar söz konusu. Yani yetiştirme anında kız çocuk ve erkek çocuğu ayıran şey ailenin ona yüklediği kodlardan geçen bir şey. Onun için bazı çocuklar mesela kız olmaya daha yakın. Kız kodlarıyla büyüdüğü için. Transseksüellerden bahsetmiyorum; hem erkek hem kadın organları olanlardan bahsetmiyorum. Yahut da genetik erkekteki kadınlıktan yahut kadındaki erkeklikten

bahsetmiyorum. En basit anlamındaki insandan bahsediyorum. Kültürel kodlar biri bebeklerle oynayacak öbürü kovboyculuk oynayacak. Biri pembe renk giyecek öbürü mavi renk giyecek. Biri saçını uzatacak öbürü saçını kestirecek. Bütün bu bildiğimiz psikolojinin, psikanalizin hepsinin yahut da çocuk eğitiminde her şeyi anlattığı bütün bu kodlar bunlar. Bu kodlar kimlikleri kuran kodlar. Kurulan kodlar içinde sürekli eski ögelerin geri gelmesinden bahsedilir. Geri gelen ögelere kendini kapatmak değil açmaktan geçen bir doğallık, yani kimliği çözücü bir hareket. Kimliksizleştirici bir hareket yahut da. Zorla yapıldığı zaman işlemeyen, ama bu kendi içinde oluş halinde yani o sürenin içinde kendi kendine oluşan hareketin kendisi bu oluş. Olmak demek değil çünkü bu. *Olmak* ve *oluş* ayrı şeyler. Kadın gibi olmak demek kendini başka bir şeye kurmak demek, ama hangi süre boyunca orada durabileceksin. Yani bir travesti hangi anlarda kadın gibi durabilecek? Muhtemelen tuvalete gittiğinde pisuara işeyecek. O anlamda kendi doğallığında yapılabilen bir hareket.

Toparlarsak, olumlama dedik negasyon karşıtı hareket. İktidarın kendi içinden bükülmesi. Bu da bir oluş. Foucault'nun dediği gibi ancak kendi kendine, kendi bedenine hakim olanın diğerlerini yönetmesi. İktidarın karşısından değil, içinden iktidarla hesaplaşmak. Bu da bir bağlama oturuyor. 19. yüzyılda başlayan ve neredeyse 21. yüzyıla kadar süren -hâlâ daha bazı yerlerde sürmekte olan- karşı çıkma hareketlerinin vermiş olduğu örneklerin sürekli iktidar ta-

rafından kapılmasından geçen bir görüntünün karşısına yerleşmek. Yani burjuvaziye karşı, devlete karşı, kurumlara karşı, şuna karşı buna karşı hareketlerin hepsinin daha sonra yeniden iktidar haline gelmesi karşıtlığının yerini alması yahut da yok olması. Komün hareketinin yok olması 1917 hareketinin ise başka bir iktidarın tam da öbürünün işlediği şekilde yerine geçmesi. İşte iktidarın karşısında onu redlerle eleştiren bir hareketin tersine, iktidarla kesiştiği anlarda iktidarı oluş haline sokmak. Kendini ve iktidarı oluş haline sokmak bir tür yersizyurdsuzlaşma vektörü içine girmek yani söylemiş olduğumuz gibi kendi dilinde yabancı olmak, başka bir oluşa girmek, kendi hakim dilini oluşa sokmak eyleminde olduğu gibi iktidarı oluş ve kaçış çizgisine sokmak...

Rosebud örneğinde olduğu gibi. Yani Rosebud'ın ne olduğunu kimse bilmiyor bir tek seyirci biliyor. Çünkü ilk baştaki sahnede görülen kızak. Sanatta bu örnekleri görmemiz mümkün. Marcel Duchamp'ın 'Büyük Cam'ı da böyle bir eser mesela. Çocukluğunda bir vitrinde görmüş olduğu çikolata karıştırıcısı oradaki ögelerden bir tanesi ve bütün bir hareket Orson Wells'in filminde olduğu gibi. Marcel Duchamp'ın 'Büyük Cam' adlı eserinde iki katlı ve cam üzerine çizilmiş bir eserde benzer bir şey söz konusu. Alt katta birtakım elemanlar var, ögeler var ve bu ögelerin her birinin ne olduğu başka bir kitapta notlarda yazıyor. Bekçi, polis memur, jandarma vs. bütün bu iktidarı oluşturan ve iktidarın ögelerini oluşturan elemanların hepsi perspektif kurallarına göre yapılan bir yer alt

kat. Üst katta ise evli olmayan bakire bir kadın, eserin alt ismi "bekarları tarafından soyulmuş evli kadın". Yani 20. yüzyılın başındaki perspektif kurallarıyla yapılan resimle perspektif kurallarının dışına çıkan resim arasındaki iktidar mücadelesini Marcel Duchamp bize gösteriyor. Alt kattaki o memurlar üst kattaki o kadına tecavüz edecekler. Yani resim Rönesans'tan gelmiş olan haliyle bunun memurları, polisleri, akademisiyle birlikte yeni oluşmakta olan resme tecavüz etmektedir. Duchamp bunu yaparken bir cam üzerine çiziyor bunu ve arkasına bir sandalye koyduğunuzda bütün perspektif zaten yok oluyor. Çünkü camın üzerindeki önde duran ögelerin boyutlarıyla kocaman sandalyenin boyutu ön ve arka plan arasındaki hiyerarşiyi bozuyor. Duchamp bize alt kattaki tecavüzcüleri yani perspektifli retina üstüne kurulu resmi göstermekten başka bir şey yapmıyor ve onun tecavüz hareketi akademiyi ifade ediyor. Bu tamamen cinsel, siyasal ve sanatsal üçlü bir içerik ve ifadedir. İçerik tamamen yeni oluşmakta olan harekete dayanıyor ama üslup olarak da ne tuvali kullanıyor, ne boyayı kullanıyor, ne figürü kullanıyor, ne soyut bir şey yapıyor tam tersine, "soyut makine" Gilles Deleuze'ün sanata ait olan bir yersiz-yurdsuzlaşma hareketinin bir göstergesi olarak hem içeriği hem de ifadeyi tamamen yeni bir yaratı içinde dönüşüme sokuyor.

Yukarıda bazı kavramlardan bahsettik; Deleuze ve Guattari'ye ait kavramlar bunlar. Büyük bir kısmı da Guattari'den gelen bir kavramsal çizgi. Deleuze ve

Guattari'nin ilk karşılaşmaları 69 yılında olan bir rastlantı. İkisi iki ayrı alanda çalışan iki insan. Bunlardan bir tanesi klasik felsefe eğitimi görmüş biri. Sorbonne'da okuyor. Diğeri ise daha çok psikoloji ve daha sonra Lacancı psikanaliz içinden geçip Fransa'daki anti-psikiyatri diye adlandırılan akımın içinde yer alan biri, Foucault'yla birlikte. Guattari daha önce Laborde kliniğinde ve Gerard Oury'yle birlikte kurumlar analizi diye adlandırılabilecek olan bir analiz biçimini gerçekleştirenler arasında. Bunların arasında tabii Türkçe'ye bir kitabı çevrilen Rene Lourau adlı bir sosyolog daha var. Çünkü bunlar ortak bir şekilde transversalite kavramını -yani yatay geçişlilik kavramını- öne sürecekler. Hatta Guattari'nin kitaplarından bir tanesinin ismi de *Psikanaliz ve Yatay Geçişlilik*'tir. Bu kavram bütün bir 68 sonrası diye adlandırabileceğimiz mücadele biçimleri içinde yerini alan bir kavram, yatay geçişlilik. Yani belirli gruplar arasında ittifaklar yerine bir tür kesişmeleri sağlayan hareketler. Yatay geçişlilik de bunun bir kavramı olarak düşünülebilir.

Deleuze'ün, özellikle, 1968 sonrasındaki siyasi alanda edindiği yer 69'dan itibaren başlıyor. 69 hem Gilles Deleuze'ün Felix Guattari'yle tanışmış olduğu bir yıl, ama aynı zamanda başka bir göstergesi daha var bu yılın; bugün Paris VIII diye adlandırılan Vincennes ormanlarında kurulan üniversitenin içinde aldığı yer ile de bu siyasi pozisyonunu pekiştiren, güçlendiren, kuvvetlendiren bir oluşuma ait bir hareket kazandırıyor. Çünkü bu eylem ve kuvvet ilişkisi

bütün bir akıl, düşünce ve beden pratiği üzerinden gelişen, özgürlüğe ait olan iki kavram. 69'da kurulan Paris VIII Üniversitesi, o dönemde, dünyadaki tek diyebileceğimiz deneysel üniversitelerden bir tanesi. 68'deki bu yatay geçişte kesişme yani üniversite öğrencisi, lise öğrencisi, işçi, entelektüel, sanatçı, feminist, diğer azınlıklar bütün bu spontan hareket -kendiliğinden gelişen hareket- Fransız Komünist Partisi'nin kurumsal, iktidara ait konumu yüzünden, aslında, boğulan bir hareket. De Gaulle'ün kuvvetinden çok Fransız Komünist Partisi'nin kuvveti tarafından boğulan bir hareket, Fransa'daki 68 hareketi; çünkü partinin kontrolü altında olmayan bir eylem; bir gidişatın önüne set çeken bir Komünist Partisi söz konusu 68'de. 69 yılında, 68 pratiğinden itibaren ortaya çıkan bir üniversite söz konusu. Bu da, adından bahsettiğimiz Vincennes Üniversitesi ve bu üniversitenin kurulması sırasında üniversitenin felsefe bölümünün kurulması için, Tunus'tan çağırılarak gelen Michel Foucault, Paris VIII'e -yani Vincennes'e- yerleşiyor ve başka filozofları oraya çağırmaya başlıyor. Bir oluşum bu. Deleuze de Vincennes'e çağırılıyor ve orada derslerini vermeye başlıyor ve emekli olana kadar da -yani 1988 yılına kadar- aynı üniversitede ders veriyor. Ve çağrıldığı başka hiçbir kuruma da gitmiyor. Çünkü Foucault 69'dan bir sene sonra hemen Fransa'nın çok prestijli bir kurumu olan Collège de France'da profesörlük kadrosunda araştırma konferanslarını yapmaya başlayıp, kurmuş olduğu Paris VIII'i terk edecektir. Burada, Deleuze'le birlikte baş-

ka bir şahsiyet var -bir felsefi kişilik- François Châtelet. Châtelet de Deleuze'ün Sorbonne'dan Michel Tournier'le birlikte sınıf arkadaşları ve hem 68 hareketi sırasında, hem Cezayir Savaşı sırasında kuvvetli siyasi pozisyonlar almış bir filozof, Cezayir'de dersler vermiş, Perikles ve Verdi, *François Châtelet'nin Felsefesi* adlı küçük bir kitap, aslında onun ölümü sonrasında onun anısına yapılmış olan bir kolokyum sırasında yapılmış bir konuşmanın metni. O kolokyum sırasında başka bir Cezayirli Muhammed Harbi adlı bir sosyolog onun Cezayir savaşı sırasındaki mücadelesini anlatmıştı. Tabii Châtelet'nin Cezayir yıllarını da aynı zamanda konu ederek Fransız sömürgeci politikasına karşı almış olduğu tavrı anlatan bir konuşma yapmıştı. Ve bu üniversitenin içinde Châtelet, Foucault, Deleuze ve tabii başka bir önemli isim, bütün postmodernizm tartışmalarına adını veren Jean François Lyotard, -yine sonuna kadar Paris VIII Üniversitesi'nde derslerini sürdüren bir filozoftur-. Büyük bir ekip kuruluyor, tabii, burada.

Biraz üniversiteden söz etmek lazım. Deneysel bir üniversite burası ve 68 sonrasında kurulduğu için sistem de öyle işliyor. Bir kere Fransız sisteminde lise bittikten sonra bakalorya diye adlandırılan -Türkçe'si olgunluk- sınavı olmaksızın -hâlâ aynı şey geçerlidir- üniversiteye kimse giremez. Orada üniversite sınavları yapılmıyor, bakalorya sınavları yapılıyor ve bu sınavdan geçenler -yani bakaloryayı almış olanlar-, olgunluk imtihanında başarılı olanlar- ancak üniversiteye girebiliyor. Vincennes bu sistemi yıkan bir yapı-

da ve "her isteyen üniversiteye yazılabilir" sistemini kuruyor. Diploma sormuyor bu üniversite. Okuma yazma bilmesi yeterli insanın. Dolayısıyla işçilere açık bir üniversite ve derslerin çoğu çalışanlar için gece yapılıyor. İşten çıkıp öğrenmek isteyenler üniversiteye gidebilecek ve dersleri takip edebilecekler ve üniversite diploması alabilecekler. Bu müthiş devrimci bir hareket! Hele hele Fransız sistemi içerisinde imkânı olmayacak olan bir eylem. Châtelet'in söylemiş olduğu gibi "eylem ve kuvvet ilişkisi". Çünkü 68'in yenik bir hareket olarak ortaya konulmasının nedenlerinden bir tanesi -birkaç tane neden var-; eğer Fransız Komünist Partisi'nin baskıcı tavrıysa başka bir tanesi de o kuvvetin -yani yataygeçişli kuvvetin- sürdürülememiş olması. Yani hareket spontan bir hareket olarak var oldu -yükselen bir hareket-, ama orada kuvvetlice duramayıp alanı terk eden bir hareket olarak kalıyor. Dolayısıyla kuvvetini sürdüremeyen bir eylem, bastırılan bir eylem. Çünkü 1970'lerde söz konusu olacak olan bu entelektüeller tartışması içinde Fransa'da ve her yerde -Türkiye'de hâlâ bazı çevreler için geçerli bu- entelektüellerin -bilgi sahibi olan diye adlandırılan- entelektüel olmayanlara –yani işçilere- bilinç vermesi söz konusu. Bu 1917 sonrası Leninist bir parti modelinin kendisi. Avangard işçilerin öbür işçilere bilinç taşıması üzerine kurulu bir siyasi pratik. Bu uzun süre süren bir pratik. İşte 68 pratiği kendi içindeki eylemi, bunun tam tersi bir görüntü arz ettiği için, Komünist Partisi ve entelektüellerin ellerinden kaçan bir gücü gördüler. Onun kaçışı, kuv-

vetin kaçması öbür kuvvet tarafından kapılan bir kuvvet haline dönüştü. 'Kapma aygıtı' diyebileceğimiz iktidarın, siyasi erk'in kaptığı bir hareket, yönlendireceği bir hareket, bilinç taşıyacağı bir hareket haline dönüştürülmeye çalışılırken hareketin kendisi yok oluyor. Vincennes Üniversitesi'nin pratiği ise, tam tersine bu bilinç taşıma eylemindeki iktidarı kırıp yerine kendilerine güvenen ve kuvveti taşıyan bir insan grubu ortaya çıkarmak. Yani bilgi ve iktidar arasındaki Foucault'nun sorunsallaştırdığı ikilik, burada, bilginin iktidarın dışındakilere ulaştırılması şeklinde tezahür ediyor, görüntü kazanıyor. O bakımdan da bir kuvvet -güç- pratiği üniversitenin pratiği. İktidar değil ama bir güç. İkisi ayrı ayrı şeyler. İktidar, mesela siyasi partilerin yapmış olduğu bir pratik; kendine doğru çekerek kendi iktidarını onlar üzerine oturtmaktan geçen bir hareket. Güç üzerine kurulu değil, iktidar üzerine kurulu. Kuvvet ise -güç ile ilgili olarak kuvvet- Nietzsche'nin bir kavramı olarak düşündüğümüzde "her yerde güç ilişkileri vardır" dediği gibi, kuvvetin kendisi, orda, kendini olumlamayı sağlayan, pratiğe güç veren, hareket veren kuvvetin kendisi olarak duruyor. Kuvvet bir güç verme aracı, yani ezilmeme aracı. Yani iktidar kuvvetsizlikse kuvvet özgürlük, Châtelet'nin deyişiyle bu. Kuvvetli olunduğu zaman özgür olunur. İktidarda olunduğu zaman özgür olmak mümkün olmuyor yapısı gereği. İktidarın yapısı içinde bir fonksiyon olarak, bir işlev olarak iktidar özgürlüğe imkân vermeyen bir işlev. Çünkü ilişkileri var, çünkü ittifakları var, eklemlen-

meleri var ve politikası var. Kurulu olan düzenin içindeki politikası var. 68'deki hareketin diğer ayağı 'dil' konusu. 68 sonrasında ortaya çıkacak olan bir dil politikası diyor ki; "eğer 68 hareketi yenik düştüyse karşı çıktığı iktidarın dilini kullandığından yenik düşmüştür". Yani Deleuze ve Guattari'nin minör dil, minör politika diyebileceğimiz bakışı, işte, bu minörlükten geçen kuvvetten geliyor. Dilin minörleştirilmesi yahut da Claire Parnet ile Deleuze'ün *Diyaloglar* kitabında söylemiş oldukları gibi ikisinin de dil politikası, dilin kuvveti iktidarın dilini kullanarak onu içinden mayınlamaktan geçer, içinden patlatır. Minör dil, azınlık dili azınlıkların dili değil, azınlık dilinin çoğunluk dili içinde iktidar dili içinde yerleşmesinden geçen bir şeydir. Azınlık çoğunluğun karşıtı değil içine yerleşen bir harekettir. Daha önce görmüş olduğumuz gibi oluş -kadın oluş, devrimci oluş, fark edilmez oluş- nasıl 'gibi yapmak' değilse, karşı çıkmak değilse; minör dil de majör dile karşı bir hareket değil, majör dilin içine yerleşen bir harekettir. Dili kıran bir harekettir. Dolayısıyla 68'den sonraki dil politikaları -Deleuze ve Guattari'nin deyimleriyle konuşursak- gramatikal olmayan bir dil, *agramatikal* diyorlar; gramer kurallarına bağlı olmayan yahut da imleyensiz yahut da gösterensiz; göstereni olmaksızın çalışan bir dil. O anlamda, ifade planı ve içerik planı beraber çalışıyorlar. Siyasi eylem konuştuğu dilden bağımsız değil. Tıpkı bir yazarın yazdığı konudan bağımsız bir dili olmadığı gibi, bir sanatçının işlediği konudan bağımsız bir üslubu olmayacağı gibi. Üslup ise burada, yine

Diyaloglar'dan bir alıntı yaparsak, Proust'un bir lafını alıntılıyor Deleuze Parnet'le konuşurken: "Güzel kitaplar başka bir dilde yazılmış gibi olan kitaplardır". Yani yanlış bir gramerle yazılan kitaplardır. Edebiyat gramerin takipçisi değil, hatta üslubun da takipçisi değil. Üslup da burada çok önemli değil, çünkü o da yapılan bir şey, kurulan bir şey, inşa edilen bir şey, yani, zoraki bir hareket üslup. Üslubun kendisi, büyük bir oranda, kendiliğinden oluştuğunda üslup haline geliyor. Yani bir kişinin kendi içinden gelen bir üslup, kendi tekilliğinden gelen bir hareket. Genelde gramer kurallarına uymaktan geçen bir edebiyattan bahsedilir, değil mi? Bu, dil polisliğinden başka bir şey değil; çünkü 68 pratiğinin de yaşamış olduğu gibi, dil politikasının kendisi kendi iktidarını ancak o politika sayesinde kurabilecek. En basiti bugün teknolojik aygıtlar bilgisayar, internet vb. Eğer doğru yazmasını bilmiyorsanız cevap alamazsınız değil mi? Yani kelimeyi, yazarı, kitabın ismini vs. doğru yazmanız lazım ki cevap gelsin size. Yoksa cevap gelmeyecek. "Böyle bir şey bulunamadı" diyecek. Ama işte, burada, yeni teknolojilerdeki interface dedikleri "karşılıklı yüzleşme"; dokunuyorsunuz o cevap veriyor size. Bankamatiklerde olduğu gibi, bilgisayarda olduğu gibi oku gönderiyorsunuz, cevabı alıyorsunuz. Bu, gramer kurallarının işlediği bir politikası olan, yani bilgisayar teknolojisi iktidar diliyle işleyen bir politika. O anlamda, söylendiğinin tersine sanat yapmak, edebiyat, plastik sanatlar, müzik var olan kuralları kullanarak işlemekten geçen -okullu olmak, okulda

öğretilenleri yapmak- o öğrendiklerini ortaya koymaktan değil, öğrendiklerini reddetmekten geçen bir hareket: güzel resim yapmak, güzel yazı yazmak, yazım kurallarını düzgün uygulamak gibi. Burada, ancak, bir yeniden üretim çıkıyor karşımıza. Kurallar neyse o kurallara göre, noktalama işaretlerine göre yazıldığı vakit kuralların bir reprodüksiyonu çıkıyor karşımıza. Tıpkı bir ressamın görmüş olduğu bir resmi baştan yapması, bir yazarın okumuş olduğu bir romanı baştan yazması gibi başka bir hareket. Çağdaş sanatlardaki bu temellük diye adlandıracağımız mesele başka bir anlam taşıyor. Onun için bir kenara koyuyorum. Ama yaratı diye adlandırılan, bütün bu kurallarla uğraşmaktan geçen bir hareket. Yani Deleuze'ün 'Yaratı Nedir?' diye *İki Konferans* adlı kitabı çıktı. Orada yaratı nedir diye sormuş olduğu sorunun karşısında söylediği şey direnmenin kendisi. Yaratı direnmekten geçen bir şey, klişelere direnmekten geçen bir şey, kurallara direnmekten geçen bir şey, iktidarın -her türlü iktidarın- kurduğu öğrettiği hareket ve habituslara olan direnmekten geçen bir şey. Yine *Felsefe Nedir?* adlı kitaptan tekrar alıntı yaparsak: "Bir ressamın beyaz tuval üzerine boyayacağı resimden önce kafasında klişeler var."diye yazıyorlar. Tuvalin üzerinde değil kafada olan klişeler bunlar. Yani önce çizeceksin sonra boyayacaksın sonra konuyu oluşturacaksın, kompozisyonu kuracaksın ona göre yerleştireceksin tuval üzerine elemanlarını, öğelerini... Bunlar klişeleri bir ressamın. Tıpkı yazarın gramer kurallarına uygun bir şekilde

yazması gibi ressamın da resim kurallarına uygun bir çalışması var. Bu Deleuze'ün yaratıya bakmış olduğu kadarıyla röprodüksiyon, yaratı değil.. İşte Vincennes Üniversitesi de yaratıya açılmak üzere kuvvet ve özgürlüğü -aynı anlama geliyorlar- oluşturmak üzere kurulan bir deneysel üniversitedir. Ortaokul diploması olmayanlara diploma veriyor. Fakat tabii sistemin kendi içindeki hareketi, oluşumu çok ciddi ve aynı zamanda da matrak diyebileceğimiz-çünkü hem ciddi hem matrak bir şey var ortada- bir heyecan var üniversitenin içinde ve o dönemde (1969-70) aklınıza kim gelirse dünyanın her yerinden gelip ders vermeye başlıyorlar. Mesela sosyal bilim; sosyoloji, antropoloji alanında 70'li yıllar boyunca aşağı yukarı 8-10 sene süren bir süre zarfında eylemle işleyen bir bölüm oldu. Yani ders sokağa çıkıp yürümekten geçen bir şey. Yani "sosyoloji yolda öğrenilir." Gösterilerde öğrenilecek bir şeydir sosyoloji, insan ilişkileri orada görülür. Bu bir pratik. Kurumun kendi içinden geçen bir özeleştiri diyebiliriz, bu üniversite pratiği için. De Gaulle hükümetinin belki biraz korkuyla, endişeyle hediye ettiği bir kurum Paris'e. Fakat tabii, her alanda olduğu gibi, kendi içindeki çelişkiler, özgürlüğün vermiş olduğu ortamdaki karmaşa, sürekli yanlış anlamalar -özgürlüğü bazen-, büyük bir insan kitlesi üniversitenin içinde -Vincennes ormanlarının içinde-. 1969-1980 yılları arasında üniversite yaşadı. Bugün Paris VIII hâlâ var, ama aynı yerde değil ve aynı şekilde işlemiyor. Bugünkü cumhurbaşkanı olan Jaques Chirac -belediyeye ait bir alan çünkü- 1980 Ağusto-

sunda buldozerlerle bir günde yıktılar üniversiteyi, yani kazıdılar. Aslında kazınan o hareketin kendisi. Bir tür 68'in 12 yıl sonra de Gaulle'cü bir belediye başkanı Jacques Chirac tarafından kazınması, yok edilmesi söz konusu. Yerle bir edildi ve kuzey banliyösüne Saint Denis'ye sürgüne gitti üniversite. İşte Deleuze, Lyotard, Châtelet bu üçlü kurulduğu andan kendilerinin emekli olmasına yahut ölmesine kadar aynı kurumda derslerini verdiler. Bu kurumun kendi içinde de yıkıma uğraması, Châtelet'nin bir kitabının ismi *Yıkım Yılları,* yahut da Guattari'nin başka bir kitabı var 80-85 arasını anlattığı *Kış Yılları* diyor. Bütün bu heyecanın yükseldiği andan itibaren yavaş yavaş soğumaya başlaması. Yani üniversitenin yıkılması yıkım yılı, hareketin yıkılması yıkım yılı ve aynı zamanda, tabii, düşüncenin kuvvetinin de inmeye başlaması beraber gelişiyor. Bütün bir 60'lı yıllara ait sanatsal -yani plastik, görsel, edebi- hareketi billurlaştıran bir on bir yıl (1969-1980). Arkasında bütün bir 20. yüzyılın ikinci yarısının yeni roman pratiğini taşıyan avangard kurumlara karşı yapılan görsel sanatların hareketini taşıyan Yeni Dalga diye adlandırılmış Fransız sinemasının hareketini taşıyan Godard, Trauffaut, vs. göstergebilim, Kristeva, Derrida bütün bu entelektüel faaliyeti içeren patlama yıllarıyla birlikte, yıkım yıllarının başlangıcı; kuvvetten düşme hali yıkım yılları. Yani kendi tabiatında başlayan hareketin yine kendi doğallığında yavaş yavaş kuvvetten düşmesi. Tabii üniversitenin kendi iç hareketleri -yanlış anlamalardan bahsettim- o bakımdan; birincisi bir skan-

dalla hatırlanan bir şey. Üniversitede diploma istenmiyor, imtihan yok, ders takibi var ama yoklama yok isteyen geliyor -ama tıklım tıklım içerisi- ve isteyen de yılsonunda isimlerini yazıyor bir kağıda ve o sene başarılı olanlar arasında o isimler geçiyor, ihtiyacı varsa eğer. Fakat bir süre sonra kimse adını bile yazmıyor oraya. Bu ad yazdırma pratiği iki sene içinde tabii bitmiyor ama zayıflıyor. 80'den sonra tamamen bitecek. Birkaç tane açıkgöz fırlama öğrenci dalga geçecekler. İyi de bir şey yapıyorlar aslında; yani sistemin aptallığını da gösteren bir şey tabii bu, aynı zamanda; Fransızlar için çok önemli sayılan popüler bir oyun üçlü ganyan -burada altılı ganyan vardır orada "üçlü ganyan"- at yarışları, hızlı koşan bir atın adını öğrencilerin arasında yazıyorlar dört sene sonra bu at diploma alıyor ve büyük skandal kopuyor. Diploma veriliyor ata çünkü imtihan yok. Bunun kontrolünü de kimse yapmıyor. Burası polis üniversitesi değil. Ve gazetelere yansıyor tabii bu hareket -zaten gazeteler devamlı böyle şeyleri arayan bir sistemin gazeteleri; olay olsun da hemen birbirine girsin her şey, çok daha kuvvetli bir şekilde devam ediyor şimdi bu zaman, işte, aynı şey- ilk büyük skandal! Yıkım yıllarının başlangıcı yani üç sene sonra -çünkü lisans üç sene Fransa'da- ilk skandalla üniversite ilk yarayı aldı. Tabii üniversite kampusu polisin asla giremeyeceği bir yer. Hiçbir üniversite rektörü -sağcı, solcu, komünist, de Gaulle'cü filan fark etmez- asla çok büyük bir olay olmadan polisi üniversiteye sokmaz. Bu bir gelenek, özerk bir yer üni-

versite çünkü. Polis diye dil kontrolü yapılır, imtihan yapılabilir ama gerçek polis sokulmaz, kendi polisliğini yapar. Ama büyük bir ikinci yıkım hareketi uyuşturucu. Eroinin çok rahatça üniversiteye girmesi, -müthiş bir uyuşturucu zengini aynı zamanda içerisi- 70'li yılları düşünün hippi yılları, herkes yer yerde üflüyor üniversitede daha rahat üflüyor. Overdose'lar başlıyor, ölümler yani. İkinci büyük skandal bu. Atın aldığı diploma ve ölen öğrenciler. Üçüncüsü de bütün hırsızların ikinci elden mal sattığı bir yer haline dönüşmesi. Herhalde bugün olsaydı bütün cep telefonlarını, bilgisayarları oradan alacaklardı. O zaman da, daha naif bir durum var. Bu öğrencilerin çoğu kitapçıları soyuyorlar. Meşhur Maspero Yayınları böyle battı. Çünkü dedi ki; "Ben çalınan kitapların peşine düşmem. Çalabilirler kitaplarımızı". Çalındı kitaplar ve Maspero battı. Ama uzun süre yaşadı. 20 yıl filan kaldı orada. 20 küsür yıl sonra da battı. Öbürü ise, dükkanların soyulması -butikler-, bütün markalar pantolonlar, gömlekler, ayakkabılar vs. bunlar üniversitede satılıyor ve tabii polis giremiyor içeriye. Büyük bir pazar, "Dubai", yani orası. Üçünün birleşmesi ve tabii belediye başkanı Chirac'ın herhalde sabrını taşırdı ve üniversiteyi yerle bir etti. İşte bu ortam içinde François Châtelet burada büyük bir figür. Çünkü marjinal bir gazete olarak başlayan *Liberation* gazetesinin içinde üniversitede uyuşturucu kullanmayı legalize etme kampanyasının başında Châtelet vardı ve bir meydandaki meşhur fotoğrafı, iri yarı bir adam, saçları uzun, 68'de herkesin giydiği

kıyafet üzerinde, o maocu kıyafetler. Hemen hepsinin üzerinde aynı kıyafet var neredeyse, kahverengi, siyah kadife ceketler... Châtelet, fotoğrafında elinde kocaman bir kağıt, ondan büyük bir cigaralık yapmış, onu üflüyor. Metaforik bir şey, o kadar büyük cigaralık yapmaya imkân yok, tütün yetmez.

Bir de son bir ufak skandal; yine 69'da oraya gelen Deleuze, Foucault, Lyotard ve Châtelet'yle birlikte Rene Scherer diye bir filozof -bugün hâlâ yaşıyor- o da emekliliğine kadar Paris VIII'de ders verdi. O da gay hareketinin önemli isimlerinden biri olan, romancı başka biri daha var -Hodenghheim diye- onunla birlikte yaz okulu kuruyorlar ve okulda sosyalist, ütopist Fourier'nin *Le Phalanstére* diye adlandırdığı dünyasını kurmaya çalışıyorlar. Bu da; herkes herkesi sevmek zorunda -sevmeli- dolayısıyla büyük bir cemaat oluşturuyorlar. Hippi dönemi diye düşünmek gerek. Hippilerin sloganı neydi? "Savaşma seviş", "çiçek çocukları veya aşk çocukları." Aşk çocukları lafının bire bir oluşturduğu bir kamp kuruluyor ve burada erkek erkekle, kadınla, çocukla; büyük bir cinsel özgürlük alanı yaratılıyor. Tabii bunların bazıları 16 yaşındaki çocuklar o zaman reşit değiller. Ve büyük bir skandal kopuyor. Bugünkü Avrupa'da olduğu gibi pedofili diye adlandırılan Türkçe'de oğlancılık denilen ilişkilerin skandalı kopuyor. Gerçi 16 yaş da küçük bir yaş değil bugün için, ama reşit olmaması önemli oluyor. Böyle şeylere yapılan büyük bir kampanya hükümet tarafından ve bütün bir entelektüel grubu Foucault, Deleuze, Guattari hepsi büyük bir imza

kampanyası yapıyorlar onu kurtarmak üzere. Yani bu kuvvet ve eylem arasındaki özgürlük alanı bu. Yani bütün bu anlattıklarımı 70'li yılların bağlamı içinde düşünmek lazım. Bugün bunların yüzde biri mümkün değil. 60'lı yılların özgürlüğünün getirmiş olduğu hareket, hippi hareketinin hemen başları bu 70'lerin başı. Yani Kaliforniya cemaatleri, uyuşturucu, Katmandu yolları, Amerikan sineması, avangard Fransız sineması bu ortamda oluşuyor. Bir de psikanaliz tabii. lacancı bir psikanaliz 60'lı yılların. Yani bir tür bilinçaltının -Lacan'ın deyimiyle- bir "sidik torbası" olduğunu anlatan yıllar. (Öyle yazıyor çünkü Lacan.) Ve tabii şunu düşünmek lazım; sanatsal olarak baktığımızda bütün 20. yüzyılın hareketi. Marcel Duchamp'ın pisuarı, 1917'de Armory Show'da sergilemiş olduğu pisuar. Yani Lacan'ın sidik torbasının en büyük ögesi. Bugünkü çağdaş sanat diye adlandırılan sanatın başladığı an. Readymade'lerle objeye geçiş. Aynı şekilde Kurt Schwitters'in Almanya'da çöpleri toplaması, Merzbau'ları, Picasso'nun paçavralara resim yapmaya başlaması, buradan gelen bir hareket hep. Bu özgürlük alanı, yani sanatlardan başlayıp, Henry Miller'in, Anais Nin'in romanları 1920'lerin Paris'i, o özgürlük yani arkasında yatan müthiş bir sanatsal hareket bu siyasi harekette tüm bu 60'ların başlangıcını görebiliriz. Yahut sürrealistlerin hareketi, bilinçdışının üzerinden edebiyat yapmak. Bunlar happening'lere yol açan sanatlar, yahut da yine 1960'ların içinde Herman Nitch kanlarla resim yapıyor, yahut Otto Mühll müthiş performanslar, çok sert

performanslar yapıyor. Orjiler de kazın kafasını kesiyorlar, kanlar fışkırıyor, kazla cinsel ilişkiler, kafası uçurulmuş kazın aksiyon sırasında kadının vajinasına konulması vb.. bütün bir sanatsal pratiğinin 70'li yılların neslini etkilemesi söz konusu. Arkasında onlu yıllar, yirmi yılları, savaş sonrasındaki elli ve altmışlı yıllar ve her türlü klişeden çıkmaya başlamak; ahlaki kodlar, aile kodları, ailenin psikanalitik ödipal kodları, kurumların kodları; devlet, okullar, edebiyat okulları -aynı zamanda- hepsini yerle bir eden hareket 60'lı yıllar. 70'ler ise hemen başlangıcında bu kuvvetli yerle bir etmenin arkasından kendi kendini yerle bir etme hareketi. Spontanlığın kendi kendini yok etmesi, yani Châtelet'nin *Yıkım Yılları* diye adlandırdığı, doğallıktan kaybolmaya başlayan hareketin içindeki spinozacı soruyu soranlar, şu soruyu sorarlar: "Neden bazıları özgürlükleri olmasın diye uğraşıp savaşım verirler?" Çünkü Deleuze'ün en iyi okuduğu filozof diye adlandırdığı Spinoza, bu soruyu soruyor. Niçin insanlar hizmetçi olmak için uğraşırlar, özgürlük diye? Yani bu şu; özgür olmak istemedikleri gibi özgür olmak isteyenleri de karalayan hareketler. Bir tür pislik atma, karalama, dedikodu yapma, üzerine konuşma yahut da söylentiler çıkarma. Nietzsche'nin "bazı insanlar zehir akıtmaktan hoşlanırlar ki etrafındakiler de kendileri gibi zehirlensin diye" dediği gibi. Bir yandan büyük bir özgürlük hareketi diğer yandan da bu maddi hareketin üzerine atılan kendi içinde buluşan pislikler. Çünkü çirkeflik üzerine kurulu bir şey o zehirleme hareketi. Bir söylenti, dedikodu üzerine

kurulu bir hareket ve bu özgürlüğü yıkmak üzerine kurulu olan bir şey. O anlamda da, iktidar oluşturmaya yarıyor, kuvvet değil. Kuvvet en başta söylemiş olduğumuz gibi bir yere yerleşmekten değil, bir sıfata yerleşmekten de değil ama yaptığındaki kuvveti göstermekten geçen bir hareket. İktidarların yahut iktidar olmak isteyenlerin yaptığı da o kuvveti ele geçirmek için her türlü zayıflığı kullanmak -insanların zayıflığını kullanmak-. Yani bir tür inandırmak ve insanları ikna etmek bazı şeylere. Bu da çok sıklıkla yapılan bir şey tabii, ama kuvvetin eylemle buluştuğu an, işte büyük bir patlama o transversal patlama -yatay geçişli patlama- oluşuyor. Eylem kuvvetten ayrıldığı anda yıkım dönemi başlıyor. Tersine özgürleşme anlarında da klişelere karşı dilin kurallarına, gramer kurallarına karşı, sosyal kodlara karşı; ama karşı çıkmak da değil, içine yerleşmek minör diye adlandırılabilecek bir hareket bu. Çünkü tekrar dönersek azınlıktan bir çoğunluk yaratmak minör bir hareket değil. Yani kadınlar azınlıksa, Kürtler azınlıksa, Basklar azınlıksa, Korsikalılar azınlıksa, İrlandalılar azınlıksa mesela bir yerde çoğunluğu devirip onun yerine başka bir çoğunluk kurmak değil azınlık oluş. Azınlık oluş'a sokmak hareketi, yani hakim olan yerde kuralları değiştirmek, kuralları bozmak. Bütün bir 20. yüzyıl kavramsal hareketi bunun üzerine kurulu biraz; "bilinçdışı", Freud'dan başlayabiliriz. Bilinçli olmayanı çıkarttı ortaya. Yasak aşma/transkrisyon Bataille, yasakları aşma üzerine. Dekonstrüksiyon/yapı bozum, bütün bağlamlar içindeki anlam-

ları ortaya çıkartarak içindeki çelişkilerden, farklardan yapıyı o şekilde göstermek üzerine kurulu, bozma eylemiyle yahut da yersizyurdsuzlaşma/-deteritoriyalizasyon kavramı aynı şekilde bir bozma eylemi yahut Debord'ün detournament (saptırma) dediği hareket... Bütün 20. yüzyılın kavramlarına baktığımız zaman bu eylem-kuvvet ilişkisini görmek mümkün: Yoldan çıkarma, saptırma, yersizyurdsuzlaştırma, yapı bozma, yasak aşma, bilinçdışına çıkma bütün bir kavramsal yapı düşünceyi olduğu kadar sanatları -görsel, plastik, edebiyatı, şiiri, sinemayı ve bilimi, fiziği, kimyayı- etkileyen bir hareket ve her bir kavramın değerleriyle beraberinde düşünebileceğimiz bir şey var: homojenlik diye adlandırılan bütünselleşmenin açıklığı. Asla kapanmayan bir bütünsellik. Kapanmadığı gibi de içkinleşen bir bütünsellik. Yine Châtelet'nin büyük uğraşlarından bir tanesi -Felsefe tarihi kitaplarının editörü Châtelet- bütün bu kitaplarda Tevrat'tan Müslümanlığa, Hıristiyanlığa dinlerde yahut da filozofların devletçi, imparatorlukçu düşüncelerinde aşkınlıkla içkinlik arasındaki farkı göstermek. İçkinlik planını aşkının karşısında yere, tabana, doğallığına bırakarak bir eylem-kuvvet ilişkisi çıkarmak. Bir tür içkinlik planından bir yaratı sürecine dönüştürmek ve her şeyi bir süreç olarak algılamak. Yine *Perikles'ten Verdi'ye*'de Deleuze'ün Châtelet için belirtmiş olduğu gibi: kavramları bir süreç olarak düşünmek. Akıl ve akılsızlığın ikisini de kartezyen veya kartezyen dışı kavramlar olarak düşünmekten çok, kavramın kendisinin bir sürece bağlı olduğunu gös-

termek. İçkinlik planı bu. Akıl bir sürecin adı, bir yeti değil. Bir kavram olarak düşündüğümüz kantçı anlamında aklın bir yeti olmaktan çok, bir süreç olduğunu görmek. Yani yaratının bir süreci olduğunu görmek, sanatın bir süreci olduğunu görmek ve en genel anlamda da belki hayatın bir süreç olduğunu görmek. Bir serginin bir süreç olduğunu görmek; bitmiş bir şey değil yaşayan bir şey olması. Yaşayan bir şeyin kuvveti ve eylemi var ve içkinlik planı var. Dondurulduğu anda ikonalaşıyor ve aşkın ilişkiye/transandantal bir ilişkiye geçmeye başlıyor. Yani Deleuze'ün sinema üzerine yazdığı *2. Cilt*'te göstermiş olduğu gibi Peirce'ten almış olduğu bir kavram: *ikona*dan önceki *belirti* üzerine düşünmek. İkonalaştırmadan önce, ikonalaştırmaktan kaçınmak -ikona haline getirmekten kaçınmak- çünkü ikona adı üstünde sembol ve aşkınlık sembolü. Halbuki *belirti* sürece ait bir şey. Peirce böyle bir ayrım yapıyor; belirtiyle ikona diye adlandırdığı arasındaki farkı söylerken belirtinin ikonaya dönüşmesinden evvelki hareketten bahsediyor -sürecin kendisinden-.

Bu kitap bir konuşma metninden oluşuyor. Perikles ve Verdi arasında nasıl bir bağ kurmak mümkündür? M.Ö'nün Atina demokrasisi ile 19. Yüzyıla ait bir müzisyenin bağlanması ne demek? Bu iki ayrışık tarihin üstüste gelmesi ne demek? Bu çok önemli gibi duran bir yaklaşım. Pozitivist bir anlayışın tamamen dışında duruyor. Tarih ilerleyip geride bırakanlarla işlemekten çok üstüste gelmelerle işliyor. İkisini birleştiren çizgi nedir öyleyse? Pathos, aklın za-

yıflatıcı etkisine ait olan bir ihtiras. Çöküşün başlangıcının zayıflığını gösteren bir şey. Verdi de, Perikles gibi kararlı bir şekilde, müzikle aklı, bir "karar çizgisine" sokan kişi olarak üstüste geliyorlar. Müzik aklın imgesi olarak çalışıyor. Aktif-oluşa sokuyor aklı ve düşünceyi. Aristo'nun kuvveden eyleme geçen gücünün tam tersi kendisini pathosda gösteriyor. Zayıflama ve güçten düşme ile pathos arasındaki ilişki Gilles Deleuze için de François Châtelet için de belirleyici olan bir şey olarak duruyor. Akıl pathos ile karşılaştığında geriye doğru giderek geleceğin yıkımını hazırlıyor, burada. Demokrasinin yıkıma doğru gitmesi. Tiranların yükselmesi. Halbuki Deleuze ve Châtelet için oluş önemlidir; mümkünlüklerin eyleme geçirilmesi ve aktüelleştirilmesi önemli gibi durmaktadır. O bakımdan kuvveden eyleme geçme ruhu ve bedeni birlikte taşıyan "yaşamsal atılımı" fişekleyen güce verilecek olan adın kendisidir. Tanrı'nın ölümü düşüncesi içinde Châtelet ve Deleuze'ün felsefesi her türlü aşkınlığın aşılıp içkinlik planına oturmakla ilgilidir. Eylem içkinlik ve dayanıklılık planında yapılabildiğinde kuvveden fiiliyata geçmek mümkün olacaktır. Bu geçiş pathosun yıkıcı etkisinden ve dünyayı veya bireyleşmeyi kaostan kurtaracak olandır. O yüzden politika nezaket ve iyi kalplilik olmak zorundadır. Bugünün politikasının gelenekselliğinden çıkılıp nezaket çizgisine oturmak önemlidir. Kavgaların patetik azaltıcılığından çıkmak ve Spinoza'nın üçüncü tür bireyleşme diye adlandırdığı şeye oturmak gerekecektir. Bedenimize uygun geleceklerden bir akıl ortaya çı-

karmak ve bir töz haline gelmek. Bir töz haline gelebilecek olan bireyleşme çizgisinin metastabl halinde pathos geride kalarak mümkün olanı aktüalize etme eylemine geçecektir. Bugünün politik koşullarının bırakılıp bu pathosun terkedilmesi olmazsa olmaz bir koşul olarak durmaktadır karşımızda. Châtelet buna "kararlılık" adını veriyordu. Karar verilerek başka bir boyuta geçmek. Bu bilinçlenmek demek değil, sadece karar vermek demek. Aklın pathosundan uzaklaşarak uygunluk ilişkilerinde kuvveyi harekete geçirmek. Deleuze ve Châtelet'nin Aristoteles'den aldıkları bir öğreti gibi duruyor.

Bütün bunlar bizi Deleuze'ün düşüncesine bağlıyor; hem bir durum hem de bir düşünce. Kendi doğallığında oluşan düşüncenin zorlama olmaksızın yaratıya sokulması bu sürecin, bu *bireyleşme sürecinin* içinden geçmekte. Bugün geriye doğru giden bireyleşme sürecinin kaybına doğru kayan POP kültürünün, eğlence sektörünün, basitliğin getirdiği regresyon içinde bireyleşmenin de geriye doğru çekilmesine tanık olmaktayız. Yeni bir yaşamsal atılıma ihtiyaç duymaktayız.

Ali AKAY

PERİKLES VE VERDİ

FRANÇOIS CHÂTELET'NİN FELSEFESİ*

François Châtelet daima kendini bir usçu olarak tanımlamıştır, ama hangi usçuluk? Marx'a, Hegel'e ve Platon'a başvurur. Her şeyden önce ve buna rağmen Châtelet Aristocudur. Öyleyse onu bir Aziz Thomas'tan ayıran nedir? Şüphesiz Tanrı'yı itme biçimi ve her türlü aşkınlık. Bütün aşkınlıklar, öbür dünyaya duyulan bütün inançlar, o bunlara "işe burnunu sokanlar" adını verir. Ondan daha önce böyle sakin bir tanrıtanımaz olmadı, tabiî ki Nietzsche hariç. Sakin tanrıtanımazlıktan, Tanrı'nın bir sorun olmamasını, Tanrı'nın varlığını veya hatta onun ölümünün sorun olmadığını sanmayalım, tersine kazanılmış koşulların hakiki sorunları doğurduğunu anlayalım. Bundan başka alçak gönüllülük yoktur. Asla felsefe böyle salt içkin bir alana daha kuvvetle yerleşmedi.

---

* Bu metin F. Châtelet'nin anısına yapılan bir kollokyumu kapatan konuşmanın metnidir. (Ç.N.)

"Bizim felsefe jargonumuzda, her türlü açıklamanın kaynağı ve üstün bir gerçek olarak konulan bir ilkeye aşkınlık deriz. Sözcük hoş ve gündelik. Başkasının işine burnunu sokanlar, küçük veya büyük bir grubun liderinden Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanına kadar, psikiyatristten genel müdüre kadar bunlar aşkınlık darbeleriyle iş görürler; tıpkı bir sokak şarapçısının kırmızı şarap darbeleriyle iş görmesi gibi bir şey. Ortaçağ Tanrısı derin bilimsel başlığından ve gücünden bir şey kaybetmeden dağıldı: Bilim, işçi sınıfı, vatan, ilerleme, sağlık, emniyet, demokrasi, sosyalizm... liste çok uzayabilir. Bunlar hep o Tanrı'dan arta kalanlardır. Bu aşkınlıklar onun yerini aldılar. (Orada hâlihazırda beklediğini söylemek yeterlidir.) Onlar mahvetme ve örgütleme görevlerini çiğ bir vahşetle yürütürler." (Les années de démolition, s. 263*)* (F. Châtelet'nin *Yıkım Yılları* kitabı*)*

İçkinlik, içkinlik alanı, *Eylem-Kuvvet* ilişkisinde belirir. Bu iki kavram yalnızca beraber varolabilirler, birbirlerinden ayrılamazlar. Châtelet, işte bu nedenden dolayı aristocudur. Ve öncelikle

kuvvet için bir hayranlık duyar: İnsan kuvvetlidir, insan maddedir...

"Politik iktidar beni kesinlikle çekmemiştir. Karşı-iktidar, iktidarın karşısı, benim gözümde tuzaktır. Beni ilgilendiren kuvvettir, iktidarı da iktidar yapan zaten budur. Halbuki kuvvet, kesinlikle söylemek gerekirse, her birisidir. Yapabildiğimi yapmaktan "haber aldığım" burada ve burada kuvvetin kapılması mekanizmalarını anlamak ve maskesini indirmek için, kuvvetimi belli etmekten haz duyarım. Belki de kuvvet tadımı geliştirmek, bunu benim için de canlı kılmak ve etrafımda bir kuvveti uyandırmak ve uyanık tutmak için. Kuvvet; buna özgürlük de denir." (Chronique des idées perdues, s. 218*)*
(F. Châtelet, *Kaybolan Yılların Güncesi*)

Nasıl eyleme geçmek ve bu kuvvetin eylemi hangisidir? Eylem akıldır. Anlayalım ki, akıl bir yeti değildir; ama bir süreçtir ve bir maddeyi biçimlendirmeyi veya kuvveti güçlendirmeyi içerir. Aklın bir çoğulluğu vardır; çünkü maddeyi düşünmek için ne motifimiz, ne de tek olan eylemimiz vardır. Herhangi birçoklukta, bir bütünde, her seferinde belli bir maddede insani ilişkileri kurduğumuzda

bir usçuluk süreci yaratır ve tanımlarız. Eylemin kendisi, ilişki olarak daima siyasîdir. Bu sitede olabilir, ama benim içimde, başka gruplarda, küçük gruplarda da olabilir, sadece benim içimde de. Psikoloji veya tek kabul edilebilinen psikoloji bir siyasettir; çünkü kendimle insanî ilişkiler her zaman lâzımdır. Psikoloji değil, ben'in bir siyaseti vardır. Metafizik değil, varlığın siyaseti vardır. Bilim değil maddenin siyaseti, çünkü insanın kendisi maddeyle doludur. Hatta hastalık bile yenilemediği vakit, "yönetilmesi" gereken bir şeydir ve zorunlu olarak insanî ilişkileri buna yerleştirmek lâzımdır. Ya da sesli bir madde: Gam veya bir gam (müzikte) bu madde öyle ki, kuvvetini güncelleştirsin ve kendisi insanî olsun diye, insanî ilişkileri içeren bir usçuluk sürecidir. Marx bu anlamda duyu organlarını çözümlemekteydi ve onlarca insan-doğa içkinliğini göstermekteydi: Kulak, sesli nesne müzikal olduğu zaman insanileşir. Kılgıları ve kılgıyı, insanın eylemini veya oluşunu içeren birçok usçuluk sürecinin bütünüdür bu. Bu açıdan bir jenerik veya tarihî bakış açısınca, bir insani bütünlük var mı yok mu bilemiyoruz.

Bizi hayran bırakacak salt bir kuvvetin, eylemden ayrı olduğu insani bir madde var mıdır? Bizde,

bunun tersi olmadan, özgürlük olamaz: Yukarıda Châtelet "kopma"dan bahsetmekteydi. Herhalde, bu, kuvvetin kapalı bir eylemi, onu gerçekleştirmeye kâbil olan eyleme karşıt olmalı. Aklın tersi olmaktan çok onun bir "öbüryüzü", bir kısıtlama, bir yabancılaşma; ama insanî ilişki yokmuşçasına sanki, insani ilişkinin kendisine içkin veya içeriden bir ilişki, insana ait bir insansızlık; insanın insanı yenmeye veya insana yenilmeye çalıştığı bir güç olan özgürlük. Kuvvet pathos'tur, yani edilgenliktir, algılamadır, ama algılama öncelikle darbe alma, darbe vurma kuvvetidir: tuhaf bir dayanıklılık. Şüphesiz her seferinde efendilerin eylemi olan hakimiyet sistemlerinin tarihi yapılabilir; ama bu yedikleri tekmeler adına tekme atmak iştahı olmadan bir hiçtir. Spinoza'nın söylemiş olduğu gibi insanlar sanki özgürlük için mücadele edermişçesine hizmetkârlıkları için mücadele etmektedirler. Öyle ki, tekme atılsın veya yenilsin; iktidar, insanın doğal varlığının edilgenliği olmadan insanın sosyal varlığının eylemi olamaz. Châtelet'nin Claude Simon'da izlerini bulduğu toprak ve savaş bütünlüğü. Yahut marksizm ki, o asla tarihî insanın eylemini, onun çifti olmadan doğal varlığın edilgenliğinden ayırmamışlar:

"Akıl ve ussuzluğu, bu Marx'ın temasının kendisi olduğu gibi, bizimkidir de... İnsanlığın toprağına bağlı, effektif edilgenliğin eleştirisinin bilimi olmak ister. İnsan ölümlü olduğu için ölmez (yalancı olduğundan dolayı da yalan söylemez) ne de "sevgi" olduğu için aşık olur: İnsan ölür, çünkü hayvan yerine konulur; çünkü öldürülür. Tarihî materyalizm bu olguları bize anımsatır ve Marx Kapital'de belli bir dönemde -ayrıca çok belirgin bir dönemde- edilgenliğin olgusunu veren bir dönemde yönden çözümleme mekanizmalarını sağlayan yöntemin belli ana hatlarını ortaya çıkarmıştır" (Questions, Objections, s. 115) (F. Châtelet, *Soru ve İtirazlar).*

Châtelet'de daimi olarak, en azından dünyanın bir ümitsizliği için, müthiş nezaket dolu *Pathos*'a ait değerler yok mudur? Eğer insanlar kendi aralarında birbirlerini yıkıma uğratıyorlarsa, belki de kendi kendisinin kuyusunu kazması yeğlenebilir; hem de romanesk ve hatta güzel koşullarda. Fitzgerald "Tüm yaşam tabiî ki bir yıkım sürecidir" diyordu. Bu "tabiî ki" bir içkinlik belirtisidir: İnsanın kendisinin insanlık dışı olan bir ilişkisi. Châtelet'nin tek romanı olan 'Yıkım Yılları' (*Les*

années de demolition) Fitzgeraldiyan bir ilhama, felâketin bir zerafetine eşlik eder. Ölünse bile, müzik gibi muhteşem bir öğede ölümün denemesini, arzunun yerine, yatırıma koymak niye yapılmasın? Bu psikanalizin değil, ama siyasetin uğraşıdır. Bir kimseyi veya bir topluluğu katedebilen bu yıkım vektörünü kayda almak gerekir, Atina veya Perikles. *Perikles*, Châtelet'nin ilk kitabı olmuştur. Châtelet'ye göre, Perikles bir kahramanın veya büyük bir adamın imgesi olarak kalmıştır: "Edilgenliğinde" veya demokrasinin yok olması olan Perikles'in kaybında ve hatta bu şüphe verici vektörü takip ettiğinde bile...

Pathos'un ikinci bir değeri daha vardır: Nezaket. Başından beri aklın bir eyleminin başlangıcı, insanlar arası ilişkilerin bir eskizi olan gerçekte olan Yunan nezaketi. İnsan ilişkileri bir ölçüyle, siteyi değerlendiren mekânın örgütüyle başlar; insanlar arasındaki geometrik olan, hiyerarşik olmayan tam bir mesafenin kurulması sanatı; darbe vurmamak veya almamak için, ne çok yakın ne de çok uzak olmak. İnsanların birbirleriyle karşılaşmalarından bir rit, işin içinde biraz şizofreni de olsa bir içkinlik riti yapmak. Vernant'ın ve Genet'nin bize hatırlatmış oldukları, Eski Yunanlıların bize

öğretmiş oldukları gibi, kurulu bir merkeze çivilenip kalmamak, özgür insanlarca gerçekleştirilen, değiş tokuş edilebilen ve simetrik ilişkilerle kimilerini örgütleyebilmek için insanın kendisiyle birlikte bir merkezî taşıyabilme kabiliyetine sahip olmak. Belki de dünyanın ümitsiz durumundan kurtulmanın yeterli yolu budur: Gitgide nazik insan sayısı azalmaktadır; halbuki en az iki nazik insan lâzımdır ki bir ilişki kurulabilsin. F. Châtelet'nin aşkın nezaketi de *pathos*'un üçüncü bir değeri için bir maskeydi ve buna sıcak bir iyi dileklilik adı verilebilir. Buna rağmen, hatta bu değer, bu kalite Châtelet'ye atfedilse bile, bu ad da uygun değildir; ama bir kalite veya bir değerden çok buna düşüncenin düzenlenmesi, eylemi denilebilir.

Bu şunu içerir: Birinin kendinde veya kendisinin dışında, usçuluk sürecini yerleştirmeye nasıl kabil olacağını bilmemek. Şüphesiz neye ihtiyacı vardır, yıkımdan çıkmak için hangi yönteme başvurmalıdır? Büyük bir ihtimalle hepimiz bir yıkım süreci içinde doğuyoruz, ama hiçbir şansı kaçırmamalıyız. Mutlak akıl diye bir şey veya tamamen bir usçuluk yoktur. Kişilere, gruplara, dönemlere, yerlere göre çok değişik, ayrışık usçuluk süreçleri vardır. Bunlar ölü doğmakta, kaymakta, çıkmazla-

ra saplanmaktadır; ama başka yerlerde yeniden ortaya çıkarlar ve buralarda yeni ölçülerle, yeni ritimlerle ve tavırlarla işlerler. Usçuluk süreçlerinin çokluğu gerek epistemolojik (Koyre, Bachelard, Canguilhem) gerekse sosyo-politik (Max Weber) çözümlemelerin nesnesi oldular. Ve Foucault son kitaplarında bu çokluğu yeni bir etik projesini oluşturacak olan insan ilişkilerinin çözümlemesine doğru yönlendirdi. Foucault, buna "öznelsellik süreçleri" adını vermekteydi: İnsan kendi kendisiyle kurduğu ilişkilerde yabancılaşma veya özgürleşme konumlarında duran bir aklın tarihî kırıklığını, yol değiştirmelerini, sapmalarını gösteriyordu. Ve bunun için daimi bir aklın mucizesini, her türlü sefil mucizeyi bulmak için değil; ama sadece başkalarının bambaşka tarzlarda ve koşullarda onları izleyecekleri bir sürü usçulaşma süreçlerinin belki de birincisini oluşturan diagnostiği yapmak için Foucault Eski Yunanlılara kadar uzanmak zorunda kaldı. Foucault, Yunan sitesini yeni bir mekânın örgütlemesi olarak değil, ama özgür insanlar veya vatandaşlar arası rakip olarak tanımlanabilecek insani ilişkiler olarak belirtiyordu (siyasette olduğu gibi, sevgide, jimnastikte, hukukta...): Bir öznelselliğin ve usçuluğun uzantısında özgür insan,

kendi kendini, ancak ilkede, yönetmeye kabil olduğu zaman diğerlerini yönetmeye kabildir. Kurucu eylem olarak niteleyemeyeceğimiz, ama kırık bir zincirde tekil bir olay olarak sunabileceğimiz tamamen Yunanlı eylemi veya sürü budur. Ve şüphesiz Châtelet kendi hesabına bu nedenden dolayı Yunan sitesinden yola çıkmakta ve burada bir çıkış noktası bulmaktaydı. Böylece Foucault ile çakıştı. Sadece diğer kavramlarla olan ayrımında değil, (papaz, imparatorluk memuru) ama buna ait olan uslaşma sürecinde ortaya çıkan ve bunlara bağlı olduğunda da (örneğin şans oyunları) adâlet fikri Châtelet'ye Yunan sitesini tanımlatıyordu. Şans oyunları nasıl bir akıl eyleminde alındı, kimse bunu Châtelet'den iyi göstermedi. Châtelet için de uslaşma tarihi siyasî bir süreçtir ve Atina'da ilk olarak baş gösterdiği gibi kaybını da, yok oluşunu da tanımıştır; Perikles'ten ayrılan olaylar başka süreçlerde, başka şekilde olay haline gelmişlerdir. Atina ebedî bir aklın olayı değil, ama geçici bir usçuluk sürecinin tekil bir olayı olmakla daha büyük bir paralellik kazanmıştır.

Hukukî olarak tek ve evrensel bir akıl olarak düşündüğümüzde Châtelet'nin "burnunu sokmak" adını verdiği metafizik bir nezaketsizliğe düşeriz.

Bunun teşhisini Platon da yapmıştır; ama akılda sadece ve sadece insanî bir yeti, insanın sonunun bir yetisini bulduğumuzda hâlâ teolojik bir aşkınlık içindeyizdir. Süreçlerin çokluğu yerine sanki şiddet söylemin içinde yuvasını kurup, ona bir sürü yönlendirme yaparmış gibi şiddete karşı duran söylemin ikiliğini dikeriz. Châtelet uzun süre Eric Weil'in derin etkisiyle, hegelci ve platoncu bir modeli takip ederek söylem ve şiddet karşıtlığına inandı. Ama kendisinin bulduğu, tersine insana has bir insanlık dışılığın konuşulduğu söylem oldu: Kendi usçuluk sürecinde, bu süreci ortaya koymak söyleme aittir ve bu bazı motiflerin etkisi sadece bir oluşumda ve bazı olayların yararına mümkündür. Tarihin doğuşu (*Naissance de l'histoire*), onun önemini yapan Châtelet'nin Platon ve Hegel'den çok Thukydides'e yakın bir *logos*'un veya söylemin imgesini kurmasıdır. Ve ikisini de evrensel akıl doktrini itmektedir: ideal bir sitenin ütopik gereksinimini anımsatmak veya hukuki olarak evrensel bir devlet ki, bu hep demokratik oluşlara karşı çevrilmiştir; bir sapmayı işaret eden kainatın sonuna gereksinme, bir kerede hepsi için üretilecek aklın tüm insanlık dışı veya şiddet darbesinde birleşecek aklın temel yabancılaşması. Bu aynı "bur-

nunu sokma", akla bir aşkınlığa ve bu aklın ahlâkının bozulmasına yol açar ve Platon' dan beri diğerini çiftleştirir.

Châtelet usçu bir görgülcülük (emprisme) veya çoğul ve görgülcü bir usçuluk geliştirir. "Görgül" adını verdiği öncelikle olumsuz bir biçimde iki ilkeye bağlıdır: Soyut hiçbir şeyi açıklamaz, açıklanması gereken soyuttur; evrensel hiç olmamıştır tek olan tekil, tekilliktir. "Tekillik" bireysel olan değildir, belli bir durumu içerendir; olay, gizil veya daha doğrusu gizliliklerin belli bir maddeye yerleştirilmesidir. Bir grubun, bir kimsenin, bir toplumun siyasî haritasını çizmek birbirlerinden çok ayrı şeyler değildir: Önemli olan bir tekilliği, "olay beraberliği" yaratmak amacıyla komşusununkine kadar uzatmaktır, yani en dolu veya en zengin bütüne taşımaktır. Bunu bir tarihçiymiş gibi yapabiliriz, örneğin Atina tarihi; ama ancak Perikles'in yapmış olduğu işlemi yeniden ele almasını bilirsek tarihçi olabiliriz; bu kesişmenin adına hakkıyla Perikles denebilen, siyasetsiz yalnız ve saklı bekleyen tekilliklerin kesişmesi olmadan tarihçi olamayız. Bir birey herhangi biri de olsa, bir tekillik alanının kendisidir. Bu tekillik alanı uzatılabilecek ortakbiçimleri ortaya çıkarmak için komşusunda ve

kendi üzerinde ele alındığında özel bir ad kazanabilir. Bunu Châtelet'nin kendisi söylemektedir: Küçük burjuva bir eğitim gördüm; Hegel'den etkilendim, her duygusal ruhu hasta edebilecek tarihi dönemlerden birinde yaşadım... İşte üç olgu, "görünüşte hiç alakasız gibi duruyor, kısaca çoğul bir bütün, bir kişi olmayı gerektirmeyecek bir şeyin genişletilmesi". Maddenin öneminden bağımsız bir şekilde görgül veya şimdiki zamanın tarihi adı verilecek olan. Bu, ne "yaşanmış" olan ki, bu kendinde tekilliklere haz duyar ve onları yalnız bir şekilde ayrı bırakır, ne de "evrensel" de olanları boğan ve onlardan basit anlar oluşturan kavramdır. Bu, en dolu görünüş biçimini üretmek için atılan zarların işlemidir, gizil içinde en çok tekilliği belirleyen eğri çizgidir, bir noktadan diğer bir noktaya giden onca insanî ilişkiyi ören "genişleme" eylemidir. *Aktif oluş* veya gücü güncelleştirmek buna denir: Tıpkı aklın ve onun sürecinin ölüm üzerindeki bir zaferi gibi konu olan yaşamdan ve yaşamın uzatılmasından yola çıkar, çünkü bu yaşanan şimdiki zamandan başka tarihî bir ölümsüzlük yoktur; komşuluklar örüp, birleştiren yaşamdan başkası yoktur. Châtelet buna "karar" adını verir ve tüm felsefesi bir karar felsefesidir, bir karar verme te-

killiğidir ve iletişim, içdüşünme evrenselliklerine bunlarla karşı çıkar. İster Atina'da isterse odamda olayım, her türlü eylem periklesçidir ve "periklesçi bir eylemden ortaya çıkan bir karardır."

"Çoğul bir bütün veya bir çoğulluk gibi indirgenemezcesine görgülün ağırlığı ortaya çıkar. Görgül. Buna tarihi de denilebilir, ama tarihçinin yaptığı anlamında değil, -ki bu nesnellik zorunluluğu yüzünden mesafe koymak zorunda kalır- ama geçmiş gibi kabul edilen bir nesnenin (konunun) şimdiki zaman tarihi olarak kurulmasıdır. Böylece benim için, bu içinde bulunduğum alan görgüldür ve bu yaşanana tabiî ki karşıttır -temel olmayan bir doğallıkla- ve başka bir kayıta bağlı olan kavramsala da karşıttır." (Chronique des idées perdues).

Usçuluk süreci işte böyle tanımlanır: Bir gücü güncelleştirmek aktif oluştur, bir insani ilişki kurmaktır, tekillikleri uzatmaktır, karar vermektir. Kısaca, eylemde bulunmaktır. Bütün bu anlatımlar eşdeğerli midirler? Somutu anımsatan her filozof her zaman evrenselin soyutlamasında düşünmektense, eylemde bulunmayı yeğledi. Evrensel asla ne koştu ne de yüzdü ama kuru kum üzerinde yü-

zermiş gibi hareket etti ve olduğu yerde koşarmış gibi durdu, çünkü sadece amacına ulaşmak istedi. Bunun dışında her şey yaşamın içkinliğinde atlayan tekil aklın eylemidir, çünkü kendine hareket edecek hareketlilikler verir. "Böyle bir insanın - evrensel bir devletin vatandaşı- imgesini kurmak mümkün olsaydı", "siyasi olarak eylem yapmaya ihtiyaç kalmazdı, en azından imgelemde hayalî temsilini kurmak yeterli olurdu." (*Questions, objections*, s.271) Eylem, bu gücün kendisinin hareketidir. Hareket etmek eylemi düşünmektir, insani ilişkiyi kurmaktır. Karar vermek hareket etmek istemek değildir; ama bu hareketi yapmaktır. Her hareketin bir usçuluk süreci olmadığı doğrudur. Eğer Châtelet derinden derine aristocuysa, bu doğal eylem ve zoraki eylem arasındaki ayrıma örnek olan tarihi bir önem verdiğinden dolayıdır. Zoraki eylem daima yukarıdan gelir, bir sonuç veren bir aşkınlıktan gelir, ona bir yol tayin eden soyut düşüncenin "meditasyonundan gelir ve bunu ele almadan evvel doğru, düz çizgilerle eylemi yeniden ortaya çıkarmaktan bıkmamaktan gelir: Ayrıca Evrensel olarak kabul edilen bir Akıl'a danışır, hele hiçbir şekilde, ölümcülce olduğu kadar soyut olarak da yeniden başlanana kadar giden, evreni

etkileyen bir felâkete bile girmeden. Tekillikleri ortaya çıkaran doğal eylemin tersidir ve bu komşulukları çoğaltır, eğmelerine ve dönüşlerine göre yarattığı mekanda genişler, önceden belirli olmayan kesişmelerle yönlenir, bireyselden kolektife ve kolektiften bireysele gider. Komşulukların keşfedilmesi, tekilliklerin yayılması; karar aklın eylemleridir. Eğer akıl doğal bir yeti olarak kabul edilirse, bu, kendisinin "tekil eylemlerde birbirine girmiş yolların ürünü olarak", oradan gelen geniş bir mekanı kurarak ilerleyen, kendi içine kapanan, başkalarıyla karışan, patlayan, kendini yok eden, genişleyen bir süreç olduğundandır." (*Chronigue des idées perdues*, s. 237).

"Bana öyle geliyor ki, felaketler, büyük üzüntüler niceliksel ve niteliksel olarak zoraki eylemlerin doğal eylemler karşısındaki galibiyetlerin anından itibaren ortaya çıkmaktadırlar. İklim ve nüfus hareketleriyle göçmek zorunda kalan halklar genelde Pizarre, II. Urben, keşiş Pierre gibi saygısızlarca karar verilen yolculuklardan, en azından daha az ölümcüldürler. 1789'da Fransa'daki devrimci eylemler, ahlâkî ve fizikî sefaletin doğurduğu başkaldırmalar, 19. yüzyıl-

yıldaki ulusal ve işçi müdahaleleri, 1905 ve Şubat 1917 Rus müdahaleleri benim gözümde doğal eylemlerin tipleridir ve bireyleri eğik noktaları üzerine taşıyan toplumlara ait göç biçimleri tipleridir. Zorbalar saygısız güçlerini buralara sokar dururlar ki, neşeli ve güzel dinamikler sınırlansın ve onların ellerine geçsin: Onları zorlamak, kendi işlerine çevirmek ve hatta mümkünse Devlet davası haline getirmek için. Böylece de öldürmeler baş gösterir ve kurumlar yeniden ortaya çıkar, yani kısık ateşte kıyımlar ve hizmetkârlaştırma yolları kurulur." (Les annees de demolition, s. 225–256).

François Châtelet müziğin yakınında yaşadı durdu. Müziği sürekli evinde dinleyen "sesli bir varlık" olması fikrine karşı çıkıyordu: Müzik eylemin kendisidir. Onda iki karakter buluyordu: Müzik bize ne zamanı ne de ebedîliği verir, ama sadece eylemi üretir; ne kavramı, ne de yaşanmışı doğrular, ama duygulu Aklın eylemini oluşturur. Şüphesiz Wagner'den bahsetmiyordu, çünkü Wagner aşkınlıkla çok uğraşmış, zoraki eylemlere bağlanmış, evrensele ve yıkımın evrenselliğine gönül vermişti. Söz konusu olan Mozart'tı ve İtalyan Operası'ydı,

Verdi'ydi. Châtelet'nin her şeyden çok arzuladığı Verdi'nin Perikles üzerine yaptığı opera olabilirdi. Müzik ona en müthiş bir karar olarak gözüküyordu, daima yeniden alınan ve yeniden ele alınacak olandı. Ve Châtelet'nin müzik üzerine yazdığı sayfalar müthiştir, çünkü bunlar bize düşüncesinin kendine has sesliliğini son anına kadar vermektedirler. Müzik sanatının iki görünümü vardır: Biri "genelde ruha atfedilen eylemlerin maddîliğini" ortaya çıkaran sesli moleküllerin dansı gibidir ve kendi sahnesi gibi genişleyen tüm bedenin üstünde hareket eder; diğeriyse genelde psikolojiyle ifade edilen etkileri dolaysız olarak üreten bu sesli maddede insanî ilişkilerin kurulması gibidir. Verdi'de etkiyi belirleyen uyumlardaki vokal uyumluluğun kuvvetini içerir, halbuki melodi tüm maddeyi taşıyan eylemleri kazanan melodidir: Müzik bir siyasettir. Ruh olmadan ve aşkınlık olmadan, maddî ve bağıntılı müzik insanın en usçu eylemidir. Müzik eylem yapar ve bize eylem yaptırır. Yakınlığımızı sağlar ve onu tekilliklerle doldurur. Bize aklın temsil etme işlevi değil, ama gücü güncelleştirme işlevi olduğunu hatırlatır; yani (sesli) bir maddede insanî ilişkileri kurmak. Bu operanın tanımıdır. Ayrıca müzik sayesinde, so-

nunda iki sözcüğün birlikteliğini anlayabiliriz, "tarihî materyalizm".

"Müziğin bileşkeni farklı düzeylerde ve derecelerde genişleyerek bir yüzeydeymiş gibi olduğunda eylemcileşir. Müziğin hiç derin bir etkisi yoktur, sadece kasları geren ve iç organları titreten bir şey olduğunda maddi bir anlamı vardır o kadar. Resmin düz yüzeyin bir tekniği olmadığı, heykelin üç boyutlu bir mekânın tekniği olmadığı gibi, müzik de zamanın bir ölçülüleşmesi veya oyunu değildir. Şüphesiz, akıp giden zamanın, hızlanan veya duraklayan bir olayın hissini verebilir. Ama bu sadece bir görünüştür. Kullandığım eğretilemelerin hepsinin ortak bir hatası vardır: Bunlar müziğin etkisini temsiliyet alanına yerleştirirler. Halbuki müzik ne sunar ne de bir şeyi temsil eder, görünüşte bile bunu yapmaz: Yapaylığında müziğin bedenin tüm yüzeyini duygusal kılma özelliği vardır, hatta bedenin en derin ufak kısımlarını bile, sesli nicelikler ve onların bileşiminin çarpışmasını bile...

Şeyin, fikrin epistemolojik; insanın ve dünyanın antropolojik, maddenin ve tinin varlıkbilimsel farklılıkların ötesinde - kılgısal ilişkileri

aydınlatmaya yarayan bilgilerin sistematik olmayan ve birleşik bir bütününün, niceliksel bir fiziğin projesini düşündüm durdum. Halbuki bana öyle geliyor ki, köklerini techne'de bulan ve biraz da praxis olan, Aristo'nun anladığı anlamda, yani yarattığının üzerinde değiştirmetaklit etmede bir eser olarak sanatın emeği, bu fiziğin öğeleri olan yapay gerçeklikler üretir. Bu araştırmanın içinde, müzikal sanat şu şekilde ayrı durur: Doğasında görüntüyle ilgili olan temsiliyeti dışarıda bırakarak ve böylece spekülatif ve spekülasyona yönelik tuzağı aşarak, hazzı ve tanıma gücüne sahip olan otomatları kurma işinde çok ileriye gider...

Şüphesiz bu erdeme sahiptir: İnce maddeyle hareket, genelde ruha atfedilen eylemlerin maddîliğini hissi kılmak. Guiseppe Verdi'nin kahramanlarının birincil psikolojisine güç ve gerçeklik veren budur. Aynı nedenden dolayı Moliére'in dahiliği ona Mozart'ın verdiği müzikal cümleleri önceden düşünemezdi: Don Giovanni için Elvira'nın duyduğu ateşli arzu, korku, tensel ihtiras, kin ki; içdüşünsel ve bilimsel psikoloji tümevarır veya tümdengelir; müzik ise, tekil konumlarında onları var eder". (Chronique des idées perdues, s. 237-241)

Theoria Dizisi Kitapları

Theoria Dizisi Editörü: Ali AKAY

Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum
Besim F. DELLALOĞLU

Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali
Ali AKAY

Romantik Muamma
Besim F. DELLALOĞLU

Postmodern Görüntü
Ali AKAY

Kapitalizm ve Pop Kültür
Ali AKAY

Öteki Hedef / Başka Baş
Jacques DERRIDA
(Türkçesi: Melih BAŞARAN)

Sanatın Suç Ortaklıkları
Emre ZEYTİNOĞLU

Tekil Düşünce
Ali AKAY

Göründüğü Gibi Değil! Açıklayabilirim
Serkan ÖZKAYA

Postprodüksiyon
Nicolas BOURRIAUD

Gen-Politik
İ. Emre IŞIK

ZamanMekân
Kuram ve Sinema
Z. Tül AKBAL SÜALP

İlişkisel Estetik
Nicolas BOURRIAUD

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410
Cağaloğlu-İstanbul Tel: (0212) 513 59 68 Tel-fax: (0212) 243 17 27

PERİKLES VE VERDİ

François Châtelet'nin Felsefesi

GILLES DELEUZE

Bu kitap bir konuşma metninden oluşuyor. Perikles ve Verdi arasında nasıl bir bağ kurmak mümkündür? M.Ö.'nün Atina demokrasisi ile 19. yüzyıla ait bir müzisyenin birbirine bağlanması ne demek? Bu iki ayrışık tarihin üst üste gelmesi ne demek? Bu çok önemli gibi duran bir yaklaşım. Pozitivist bir anlayışın tamamen dışında duruyor. Tarih, ilerleyip geride bırakanlarla işlemekten çok üst üste gelmelerle işliyor. İkisini birleştiren çizgi nedir öyleyse?

Ali AKAY

ISBN 975-8803-38-7

9 789758 803385

BAĞLAM